

SCHATRIJK

een uitgave van Steunpunt Monumenten en Archeologie Noord-Holland

Gooi- en Vechtstreek

Colofon

SCHATRIJK Gooi en Vechtstreek is een uitgave van het Steunpunt Monumenten en Archeologie Noord-Holland en is een samenwerking tussen MOOI Noord-Holland en Stichting NMF. Het Steunpunt wordt mogelijk gemaakt door de provincie Noord-Holland en de RCE.
info@steunpunterfgoednh.nl
www.steunpunterfgoednh.nl

Tekst en redactie Monica Dütting, Margot de Haan en Linda Verniers, Stichting NMF
Ontwerp en opmaak Lonneke Beukenholdt, BLKVLD Uitgevers | Gelegenheidsboeken

Met dank aan Anton Cruysheer, AWN
Naerdincklant, Rob van Eerden,
Rob Hoksbergen, Sander Koopman

Met een bijdrage van Gemeente Huizen

Beeldverantwoording

ADC ArcheoProjecten [69,87]
André Russcher/Stichting NMF (voorzijde onder,6-7,14,15,18 onder,22,25,36 onder,39,55,63,66,74,77,78,79,80,82,84-85,92-93,98 onder,104-105,110-111,achterzijde)
Anton Cruysheer [23,70,97]
ARGEoGraph en PICA Archeologie [107]
Blikveld Uitgevers/ CC Wikipedia [Voorkant,8,11,16,17,18,19 boven,20,21,26,28,29,30 boven en midden,31 onder,32,33,35,36,42,46,53,59,71,75 boven en onder,76,77,83,96,98,100,106]
Gemeente Gooise Meren [24]
Gemeente Hilversum [40]

Gemeente Laren [64]
Gemeente Wijdmeren [88]
Hans Splinter [26-27,34]
J. van der Sar (1986) fotoarchief Historische Kring Loosdrecht [46]
Mark Broekman [101]
Modemuze.nl [48,49,50,51,52]
Nationale Numismatische Collectie, De Nederlandsche Bank [90]
M. Eybers [90 links]
Openlucht Museum collectie [48-52]
Provincie Noord-Holland [5,9]
Provinciaal Depot voor Archeologie Noord-Holland [10,13,30 onder,31 boven,45,47,53,58,59 boven-midden,60,61,62,65,69 rechts,72-73,77 onder,81,86,87,94-95]
Projectbureau De Blaricummermeent [108-109]
Rijksdienst voor het Cultureel Erfgoed, Amersfoort [37]
Rijksmuseum [68,87]
R. van Minnen [44]
Rob van Eerden [19 onder]
Roy Tanck [103]
R. Wortelboer [99]
Simon Klein [102]
Topotijdreis [38]
Karsten Wentink [56-57]

Zorgvuldigheid is betracht om van elke foto de eigenaar c.q. fotograaf te vermelden. Organisaties en personen die menen dat bepaalde rechten bij hen liggen, kunnen contact opnemen met de redactie.

Oktober 2020

Inhoudsopgave

Voorwoord Zita Pels	4
Interview Rob van Eerden	8
Vondsten Bewonderen	13
Artikel De ondergrond van ...	14
Vondsten Bewonderen	23
Interview Gooise Meren	24
Artikel De vroege middeleeuwen	26
Recept Middeleeuwen	32
Artikel Varen op de Angstel en de Vecht	34
Artikel Doodwegen op de heide	37
Interview Hilversum	40
Artikel Paleolithicum, de oude steentijd	42
Artikel Het palingzwaard van Loosdrecht	46
Vondsten Bewonderen	47
Artikel Klederdracht	48
Artikel Nieuwe landschappen	53
Artikel Elburga's raadselrijm	54
Artikel Gooise grafheuvels	56
Inspiratie Kortenhoef	63
Interview Laren	64
Artikel Trompenburgh	66
Artikel Latijnse krassen	70
Artikel Een 'haarstedenaffaire'	72
Artikel Zomerse buitenplaatsen	74
Artikel Conflict, linies en stellingen	76
Artikel Toponiemen	82
Artikel Opgraven in Ankeveen	84
Interview Wijdmeren	88
Artikel De schat van Bikbergen	90
Artikel Laarder Wasmeer	92
Artikel Hoorneboegse Heide	94
Artikel Van Huussem naar Huizen	100
Artikel De Blaricummermeent	104
Vondsten in de tijd	110

“De vroegere bewoners van deze streken kregen te maken met ontwikkelingen waar wij ook mee te maken hebben”

In Noord-Holland liggen prachtige gebieden. Het Gooi en de Vechtstreek zijn er daar twee van. Deze twee provinciale archeologiegebieden zijn niet alleen mooi maar ook bijzonder door hun geologische opbouw én doordat er al meer dan honderdduizend jaar mensen wonen. Ze bevatten de sporen en verhalen van de neanderthalers tot en met het jongste archeologische erfgoed van de Tweede Wereldoorlog. Veel van die sporen zijn ook in het landschap zichtbaar. Wie meer wil weten over de archeologie, kan terecht in de lokale musea en erfgoedinstellingen en bij verenigingen. Maar ook gewoon lekker op de fiets langs de Vecht of wandelend over de heide, valt er veel te ontdekken. En zelfs in nieuwbouwontwikkelingen als de Blaricummeent, is het verleden dichtbij.

De vroegere bewoners van het Gooi en de Vechtstreek kregen te maken met ontwikkelingen en thema's waar wij ook mee te maken hebben. Zoals klimaatverandering, immigratie, nieuwe technologie (denk aan de ontwikkeling van de landbouw bijvoorbeeld), oorlog en handel, nieuwe religies, zeespiegelstijging. Hoe dat destijds ging, én hoe archeologen al meer dan honderd jaar die verhalen proberen te achterhalen, leest u in deze uitgave van SCHATRIJK.

In deze tijden waarbij velen van ons noodgedwongen dicht bij huis blijven, merk ik dat er veel moois te ontdekken is in eigen land, en zeker ook binnen onze eigen provincie. Laat u daarom inspireren en informeren door de archeologieverhalen in deze glossy, of u nu toerist bent, inwoner, natuurbestuurder, bestuurder of projectontwikkelaar.

Ik wens u veel plezier met deze SCHATRIJK Gooi en Vechtstreek!

Zita Pels

Gedeputeerde Cultuur
provincie Noord-Holland

SCHATRIJK

Gooi en
Vechtstreek

Archeologiebeleid het Gooi en de Vechtstreek

*Rob van Eerden
is beleidsadviseur
bij de provincie
Noord-Holland*

Provincie Noord-Holland ziet in tien gebieden in Noord-Holland een taak voor zichzelf weggelegd in de relatie tussen archeologie en ruimtelijke ordening. In die tien gebieden is sprake van een 'provinciaal belang'. De archeologische waarden zijn er van een dermate grote betekenis dat extra aandacht op provinciaal niveau gerechtvaardigd is. De reden hiervoor kan zijn dat de gebieden liggen in meerdere gemeenten en dat de archeologie soms van nationale of zelfs internationale betekenis is. Samen vormen de gebieden een min of meer complete set aan archeologische data voor de provincie.

De inspanning van de provincie ligt niet zo zeer via de weg van het direct sturen of controleren van gemeenten, maar wel door hen te 'informer en inspireren'. Want gemeenten hebben in hoge mate hun eigen verantwoordelijkheid in de plek die ze archeologie geven in hun ruimtelijke beleid. Vaak is het zo dat gemeenten zich niet bewust zijn van de oudste sporen op hun grondgebied maar daar eigenlijk best belangstelling voor hebben en er zo mogelijk ook wel wat mee willen. Dat lijkt in dit gebied ook zo te zijn. De gemeenten in het Gooi en de Vechtstreek zijn zich gelukkig in toenemende mate bewust van hun grote rijkdom maar ook van hun verantwoordelijkheid op dit vlak. In veel gevallen zijn er in de tien archeologiegebieden ook plaatselijke historische of archeologische organisaties die veel weten van hun regio en de daarin verborgen onderaardse schatten. In het Gooi en de Vechtstreek is dat in

Bussumer heide

extreme mate het geval. Deze organisaties hebben dikwijls een goed netwerk en kunnen voor professionals zodoende erg behulpzaam zijn.

De provincie heeft al in een aantal van deze tien archeologiegebieden activiteiten ontplooid en wel door inzet van het Steunpunt Monumenten en Archeologie Noord-Holland. Gestart wordt telkens met één of enkele ‘gebiedssessies’: bijeenkomsten waarin een scala van wetenschappers, beheerders, gemeenteambtenaren en/of bestuurders, maar zeker ook de al genoemde historische en archeologische groepen bijeen komen om te inventariseren welke kennis er bestaat of nog ontbreekt. Naar aanleiding van deze sessie wordt een gebiedsdocument gemaakt waarin alles netjes overzichtelijk wordt samengevat (in dit gebied het ‘Basisdocument Gooi en Vechtstreek’). Vervolgens wordt er, in de vorm van een mooi ontworpen en gedrukt ‘glossy’ tijdschrift, een publicatie voor het grote publiek gemaakt om van de ‘informatie’ vooral ook ‘inspiratie’ te maken. Deze ‘glossy’ ligt nu voor u.

In archeologische zin zijn het Gooi en de Vechtstreek, op diverse manieren, voor Noord-Holland een beetje aparte, haast exotische regio's. Het Gooi is de afgelopen decennia ten opzichte van veel van de andere negen gebieden, wat onderbedeeld geweest met (grootschalig) gravend onderzoek. De archeologie in deze regio kennen we vooral door kleinschalig onderzoek van langer geleden en door losse vondsten. Een stevig wetenschappelijk totaalbeeld is er lange tijd niet geweest. De Vechtstreek is vooral bekend door haar buitenhuizen en de ontwikkeling sinds de late middeleeuwen. Uit de vele eeuwen daarvoor is veel minder bekend en tastbaar aanwezig. Maar de beide archeologiegebieden zijn zagezegd met

*Deze hak van een
geweistang van een edel-
hert is gevonden in Huizen.
Datering tussen
5300 - 2000 v. Chr.*

een ‘inhaalrace’ bezig. Het was ook hoog tijd dat de geschiedenis van deze economisch en maatschappelijk ontwikkelde regio's, met een gemiddeld hoog opleidingsniveau, goed gedocumenteerd werd. Uit professionele hoek, maar zeker ook vanuit vrijwilligers is daaraan hard gewerkt. De publicaties van onder meer Sander Koopman en Anton Cruysheer van de laatste jaren (van de zeer actieve en kundige AWN-afdeling Naerdincklant Archeologie tussen Eem en Vechtstreek) zijn staaltjes van haast ongekende lokale gebiedskennis, die niet vanuit het archeologische bedrijfsleven of de universitaire wereld zijn voortgekomen.

Wat maakt deze beide regio's voor Noord-Holland nu zo expliciet bijzonder? Ten eerste de extreme compleetheid van het bodemarchief in de zin van tijdsdiepte, voornamelijk voortkomend uit de ouderdom van de ondergrond. In de meeste beroemde archeologische regio's in onze provincie worden de bestaanscondities voor onze verre voorouders bepaald door de zee. We praten over duinen, strandwallen, getijdegebieden, die hooguit enkele duizenden jaren oud zijn; soms zelfs maar luttele eeuwen. De ondergrond in het Gooi is al veel eerder ontstaan. Ongeveer een half miljoen jaar geleden voerde het Eridanos-rivierstelsel zand en grind aan. Door landijs werd het in deze ‘uithoek’ van Noord-Holland opgestuwd tot de kenmerkende, intrigerende heuvels. Wat een start van een verhaal...

*Eridanos had ongeveer
1 miljoen jaar geleden zijn
grootste lengte. Hij was
toen 2700 kilometer lang.
Hij ontsprong in Lapland
en zijn delta werd gevormd
door bijna de hele noord-
west Europese laagvlakte
tot aan de huidige
Noordzee*

Op die hoge, droge gronden wonen al heel lang mensen en juist uit die alleroudste periode weten we nu juist in het Gooi vrij veel. De regio heeft daarmee voor bijvoorbeeld de culturen van neanderthalers een internationale betekenis. En vanaf dat eerste hoofdstuk stapelt de geschiedenis zich hier op; niet in alle perioden overvloedig of helemaal bekend in kaart gebracht, maar zeker aanwezig en nog vól potentie. In de Vechtstreek ligt diezelfde ondergrond juist diep verborgen, soms nog afgedekt door meters veen. Die afdekking betekent ook dat archeologische sporen prachtig bewaard zijn. Het ontstaan van de Vecht zelf voegde een extra dimensie toe; vanaf de late prehistorie ontstond hier een transportsysteem tussen de Rijn en het toenmalige Flevomeer en latere Aelmere, Zuiderzee en IJsselmeer. De oevers boden mogelijkheid tot bewoning waarvan al tweeduizend jaar gretig gebruik gemaakt wordt. Beide regio's kennen hun eigen unieke en waardevolle verhalen en vormen belangrijke schatkamers van onze geschiedenis. Door een 'glossy' als deze zal het enthousiasme, de kennis en de beleving van deze prachtige regio's alleen maar toenemen en hopelijk leiden tot een nog betere bescherming en benutting van vindplaatsen. ♦

*Een belvormige drinkbeker
- Glockentummler - uit de
vroegste middeleeuwen,
gevonden in het grafveld
aan de Liebergerweg in
Hilversum*

Bewonderen

*Het begin van de
Kliffenkust bij Muiderberg*

De ondergrond van... Gooi en Vechtstreek

Wie wel eens langs de Vecht fietst en over de drassige weilanden kijkt richting het heuvelige landschap van het Gooi, zal niet snel bedenken dat de diepe ondergrond van beide gebieden dezelfde is. Grote riviersystemen legden in het verre verleden de basissedimenten neer. In eerste instantie gebeurde dit door het zogenaamde Eridanos-riviersysteem. Daarna waren Rijn en Maas de belangrijkste systemen. Grote hoeveelheden grind en zand werden door de rivieren meegevoerd en afgezet. Welke afzettingen het betreft, is te zien aan de kleur van het zand: de bruine kalkhoudende zanden zijn afkomstig van het Rijn- en Maas-systeem; de oudere zanden zijn wit van kleur. Binnen deze afzettingen is ook af en toe sprake van leemlagen.

De vorm van het Gooi is te danken aan de opstuwing door grote massa's landijs van die achtergelaten riviersedimenten. Dit gebeurde tijdens de voorlaatste ijstijd, het saalien. Deze ijstijd duurde van circa 370.000 tot 130.000 jaar geleden. Door de aanhoudende koude, groeiden de bestaande gletsjers van de Noordpool en Scandinavië aan tot enorme ijsmassa's. Deze gletsjers werden honderden meters dik en breidden zich steeds verder uit. Uiteindelijk bereikten deze gletsjers ook het huidige Nederlandse grondgebied. Ze duwden de ondergrond op en hierdoor ontstonden onder andere de stuwwallen van de Utrechtse Heuvelrug. Het Gooi is hiervan een uitloper. Het opstuwten was niet één doorlopende gebeurtenis. Geologen hebben dit kunnen afleiden uit de richting

De stuwing is goed te zien in het vergelijkbare Deense landschap van Ejerslev in Noord-Jutland

waarin de afzettingen in de ondergrond verlopen. Die lopen niet allemaal dezelfde kant op en daarmee is het duidelijk dat er meerdere fasen én richtingen zijn geweest waarin het landijs zich bewoog en de ondergrond van het Gooi opstuwde. Het hoogste punt wordt gevormd door de Tafelberg bij Hilversum, die ruim 36 meter boven NAP ligt.

De Tafelberg heeft altijd al de aandacht getrokken en was net als nu een plek om te bezoeken. "Rustoord Tafelberg" was goed vertoeven!

IJstijden waren niet één lange periode met dezelfde ijskoude temperatuur. Er waren binnen de ijstijden perioden waarin het warmer was en weer afkoelde. In perioden waarin het warmer werd, kwam de groei en de beweging van de gletsjers tot stilstand. Dan kon het ook gebeuren dat delen van de gletsjers begonnen af te smelten. In het (gesmolten) ijs zaten grote hoeveelheden zand die door het smeltwater werden meegevoerd en aan de voet van de gletsjers werden achtergelaten. Deze waaiers van smeltwatersediment worden 'sandur' genoemd. Zo'n sandur is bijvoorbeeld te vinden in de buurt van Bussum, onder de Franse-Kampheide. In het Gooi zie je dat het hoogteverloop op plekken met een sandur in de ondergrond iets geleidelijker is dan aan de andere (achter) kant van de stuwwal. Dit gebeurde ook tijdens de periode die op

Een sandur op IJsland

het saalien volgde. Deze warmere periode, het eemien genoemd, duurde van circa 130.000 – 116.500 jaar geleden. Het klimaat veranderde en het landijs verdween voorgoed uit Nederland. In deze periode trokken de vroegste bewoners, de neanderthalers, rond in het Gooi en Vechtstreek. Al een paar keer is hun stenen gereedschap terug gevonden. Door de toegenomen temperatuur en de enorme hoeveelheden water die er vrij kwamen, steeg ook de zeespiegel. Dit zorgde ervoor dat de stuwwallen die zich in eerste instantie nog veel verder uitstrekten, door de zee werden afgekalfd en verdwenen. De zee reikte diep het binnenland in. Muiderberg ligt op een restant van een stuwwal die lang geleden door de zee werd geërodeerd. Deze stuwwal ligt nu nog 9 meter boven NAP.

Bij 's-Graveland is de overgang tussen de laaggelegen weiden en hogere zandgronden met bos goed te zien

Tijdens de daarop volgende grote ijstijd, het weichselien, raakte de hele ondergrond bevroren. Er was vrijwel geen begroeiing en de wind zorgde ervoor dat de bovengrond werd losgewoeld en begon te stuiven. Op sommige plaatsen werden metersdiepe dalen uitgesleten. Het zand dat zo los kwam, werd in het rond geblazen door de wind. Het kwam in rustigere perioden weer op andere plaatsen te liggen, als meters dik dekzand. Een dergelijk dekzandduin vormt bijvoorbeeld de ondergrond van Nederhorst den Berg. Dit moet in die tijd wel 10 meter boven het omringende landschap hebben uitgestoken. Pas vanaf zo'n 11.500 jaar geleden, aan het begin van het huidige tijdperk het Holocene, werd het weer flink warmer. Dat betekende dat ook de begroeiing toenam en het stuivende zand werd vastgelegd.

Deze vuurstenen kern dateert van ± 300000-35000 jaar geleden en is gevonden in het Corversbos

Hoogveen zoals dat er dan ongeveer uit moet hebben gezien in het Gooi

Kaart van de Vechtstreek en omgeving uit 1719 door Daniël Stoopendaal in 'De Zegepralende Vecht'

De Vechtstreek kende een eigen ontwikkeling. De vroegste geschiedenis en diepe ondergrond vertoont grotendeels dezelfde opbouw: zand en grindlagen, neergelegd door verschillende riviersystemen, met daarop dekzand. Maar doordat de Vechtstreek niet was opgestuwd, en relatief laag gelegen, werd vanaf 10.000 jaar geleden de stijgende zeespiegel een steeds grotere factor in de landschapsvorming. Het afsmeltende landijs dat zich nog in grote gletsjers in Scandinavië en op de Noordpool bevond, vormde een geul tussen Engeland en het vasteland van Europa: de Noordzee. West-Nederland werd een waddengebied met grote invloed van de zee. Toen de zeegaten langs de kust werden gesloten, stopte deze invloed. Het water van de rivieren en uit regenval werd steeds moeilijker afgevoerd. Eerst ontstonden er moerassen, die geleidelijk overgingen in veen omdat de plantenresten in het natte gebied niet helemaal vergingen. De grondwaterspiegel steeg en langzaam maar zeker verdronk het landschap. Moerassige laagtes vulden zich steeds verder op en het veen breidde zich uit. Gronden waarop de boeren in de nieuwe steentijd (zo'n 6.000 jaar geleden) nog hun graan verbouwden, raakten nu bedekt met dikke veenkussens. Alleen op hoger gelegen gronden zoals de oeverwallen, bleef bewoning mogelijk. Voor het overige was het een zompig landschap waarin zich enkele grote meren vormden die gevoed werden door veenriviertjes zoals het Horstermeer, Naardermeer en het Aetsveldsche meer. Vanaf circa 1200 v.Chr. stopte de hoogveengroei omdat het veen steeds beter afwaterde.

Het rivierensysteem van Vecht en Angstel ontstaat circa 3000 jaar geleden, wanneer er bij Utrecht een doorbraak plaatsvindt van de Rijn en er een zijtak in noordwestelijke richting ontstaat. De Vecht liep eerst nog vanaf Loenen naar de Angstel om via het Oer-IJ in zee uit te monden. In de daarop volgende honderden jaren ontstond het noordelijk deel van de Vechtstreek, inclusief een stelsel van stroomruggen in het veengebied. Het Aetveldsche Meer wordt ook langzaam opgevuld. Binnen dit voormalige meer zijn dan nog geultjes van verschillende rivieren actief zoals het Gein. De stroomruggen van deze riviertjes zijn nu als stroomruggen herkenbaar in de Aetveldsche Polder.

Vanaf circa 2300 jaar geleden, verminderde de waterafvoer door de Vecht. Doordat andere rivieren geleidelijk hun waterloop verlegden, stroomde er minder water door de Vecht. De Vecht begon haar functie als afwatering voor de Rijn te verliezen en hierdoor vond er stroomafwaarts nauwelijks nog oeverwalvorming plaats. De Vecht vormde een belangrijke doorgangsroute in het moerassige gebied tussen de Rijn en de noordelijker gelegen meren. Het belang wordt weerspiegeld in de vondst van boomstamboten uit de ijzertijd. Deze zijn gevonden in onder meer Muiden en bij Nigtevecht.

Doordat de zeespiegel weer langzaam stijgt en het Oer-IJ langzaam dichtslibt, vindt de afwatering van de Vecht plaats op het Flevomeer, dat het water slecht kan afvoeren. Hierdoor begint vanaf circa 300 v.Chr. weer veen te groeien in het gebied. Tijdens hoogwater overstroomden de veengebieden naast de rivieren en wordt klei afgezet op het veen. Elzenbroekbos en oobos, dat bestaat uit wilgen

*De kano van Nigtevecht
wordt op 24 februari 1987
schoongemaakt*

*Overal ter wereld zijn er
plekken waar men nog steeds
gebruik maakt van uitgeholde
boomstammen*

en populieren, groeien op deze ondergrond van klei-op-veen. Door de toenemende vernatting raakt het gebied weer ontvolkt en vanaf circa 200 v.Chr. tot in de vroege middeleeuwen is het gebied vrijwel verlaten.

De Vecht blijft wel een transportader tussen de Rijn en het Flevomeer en latere Aelmere maar tot op heden zijn er geen Romeinse sporen aangetroffen.

Pas rond de 9^e eeuw n.Chr., toen ook het klimaat wat droger werd, kwam er de mogelijkheid van ontginning van het veen. Dit had voor het landschap uiteindelijk zeer ingrijpende gevolgen. Vanaf de oeverwallen wordt het veen ontgonnen. Door sloten te graven, werd het veen ontwaterd, waarna op de veraarde bovengrond akkerbouw plaatsvond. Maar door de afwatering, klonk het veen in. Hierdoor kwamen de akkers steeds dieper te liggen. Het leidde tot vernatting waardoor graanverbouw niet meer mogelijk was, en de gronden alleen nog konden worden gebruikt als weidegrond en hooiland. Met het afdammen van de Kromme Rijn in 1122 stopte de afvoer van het Rijnwater door de Vecht. De rivier diende toen alleen nog maar als afvoer voor het regenwater uit het veengebied en het kwelwater vanuit de Utrechtse Heuvelrug. De enige sedimentatie die toen nog plaatsvond, is die vanuit de Zuiderzee. De Zuiderzee ontstond rond de 12e eeuw uit het Aelmere na doorbraken vanuit zee. In de middeleeuwen wist de Zuiderzee bij extreem hoge vloed enkele keren via de Vecht het achterland in te dringen. Daardoor werd het noodzakelijk om dijken, sluizen en dammen aan te leggen. Eén daarvan is de Diemerzeedijk die van Amsterdam tot aan Muiden loopt.

De verdere landschapsvorming in de Vechtstreek is vooral te danken aan menselijk handelen. De klei op de oevers van de Vecht werd gebruikt om bakstenen van te maken voor onder meer de kastelen en kerken in het gebied. Vanaf de late middeleeuwen nam de vraag naar brandstof toe, vooral vanuit de steden voor de bewoners én de ambachtslieden. Dit leidde tot massaal turfsteken in het veengebied. Het veen dat als een spons werkte voor het overvloedige water, verdween en er ontstonden grote veenplassen zoals de Ankeveense en Loosdrechtse plassen.

Daarnaast werd vanaf de 17e eeuw ook nog zand gewonnen in de zandrijke gebieden langs de Vecht, waardoor het verschil tussen de

*Een voormalige steenfabriek
met de toepasselijke naam
Vecht en Rhijn*

Elzenbroekbos

hogere oeverwallen en de gebieden erachter (zandwinningsgebied en komklei) steeds groter werd. Het zand werd gebruikt om de venige ondergrond van Amsterdam op te hogen en te dienen als ondergrond voor de stadsuitbreidingen. Hetzelfde gebeurde in het Gooi. De landgoederen Swaenenburgh, Schaep en Burgh, Boekestein, Sperwershof, Spanderswoud, Hilverbeek, Schoonoord, Trompenburgh, Gooilust, Bouwzicht en Berestein liggen op een voormalige met dekzand bedekte smeltwaterafzetting (sandr) waar één tot twee meter zand van afgegraven is. Voor het transport werden zelfs speciale vaarten gegraven tussen het Gooi en Amsterdam zoals de 's-Gravelandse Vaart en de Gooise Vaart. De laatste grote landschappelijke ingrepen waren de aanleg van de verdedigingslinies en van het Amsterdam-Rijnkanaal. ♦

*Een op oude wijze beheerd
hooiland in de buurt van
Ankeveen*

*Zeventiende eeuwse bord
gevonden door
amateur-archeologen
tijdens onderzoek naar het
verdwenen Slot Ruysdael
te Blaricum*

Bewonderen

“Archeologie is spannend. Het maakt je nieuwsgierig naar hoe mensen vroeger leefden”

Gooise Meren

‘Toen ik als kind op school zat in Maastricht, sprak de Romeinse tijd enorm tot mijn verbeelding. Er werd veel opgegraven bij de aanleg van de parkeergarage onder het Vrijthof; en bij een hotel in de buurt kon je in de kelder nog Romeinse muren zien.

Archeologie was, en is nog steeds, heel spannend vanwege het geheimzinnige verleden. Het maakt je nieuwsgierig naar hoe mensen vroeger leefden. Romeinse voorwerpen heb ik nooit gevonden, maar wel (in Limburg) een fossiel: een steen met een varenachtig blad erop. Die heb ik heel lang bewaard.

Bij het verleden van Gooise Meren, denk ik eerst aan de historische monumenten die je vandaag de dag nog ziet, zoals het Muider slot en de Naarder Vesting. Maar de vondst van een boomstamkano uit de ijzertijd, een paar jaar geleden, spreekt ook tot de verbeelding. Volgens ons archeologiebeleid is de kano in de grond bewaard, voor de beste bescherming. Bovengronds is de kano indirect zichtbaar gemaakt, door een mooi informatiebord.

Alexander Luijten is wethouder van de gemeente Gooise Meren

Gooise Meren kent verscheidene bloeiende historische verenigingen, die het verleden levend houden. Wij zijn een fusiegemeente. Het lijkt alsof de inwoners door de fusie nog meer gehecht zijn aan hun eigen kern. Waarbij ze het verleden ook heel belangrijk vinden, als onderdeel van hun identiteit.

Dat merk je ook bij de bescherming van enkele monumentale panden. Naast de architecturale waarde van het pand, is het verhaal van de bewoners net zo belangrijk. In Bussum is de monumentale villa vooralsnog beschermd tegen sloop waar de weduwe van Theo van Gogh, de broer van Vincent, woonde. Vanuit deze villa heeft ze het werk van Vincent van Gogh onder de aandacht gebracht. Het cultuurhistorische verhaal en de architectuur versterken hier elkaar.

We willen het grote verhaal van ons verleden vertellen, van zowel het bovengrondse als het ondergrondse erfgoed. We stellen nu een historische biografie op die onderdeel zal uitmaken van de Omgevingsvisie. Ook het archeologiebeleid wordt herzien. Het is belangrijk om die link van het verleden naar het heden te hebben, om ruimtelijke structuren en historische en economische ontwikkelingen te kunnen verklaren. We wonen in een prachtig gebied waar het fantastisch is om te wonen, zowel nu als in het verleden.’ ♦

Deze glazen kralen zijn slechts een deel van een ketting die gevonden is in Hilversum. Ze dateren uit 600-625 n.Chr.

De vroege middeleeuwen

In het Gooi en de Vechtstreek wordt niet zo vaak archeologisch onderzoek gedaan. De reden hiervoor is dat er weinig grote bouwprojecten plaatsvinden. Bovendien zijn oude bewoningssporen soms bedekt geraakt onder metersdik sediment, of zijn ze juist verdwenen omdat mensen al honderden jaren achter elkaar op dezelfde plek wonen. Als zij een nieuwe boerderij of woning bouwden, betekende dat het verdwijnen van de sporen van hun voorgangers. Uit de vroege middeleeuwen kennen we daarom in deze archeologiegebieden maar weinig sporen.

De vroege middeleeuwen waren een periode van machtswisselingen. Het is niet helemaal duidelijk tot welke groep de bewoners van dit gebied zich rekenden: Friezen of Franken. In plaatsnamen vinden we hun sporen terug. Ook de Vikingen kwamen in deze contreien. Ze gebruikten de Vecht mogelijk als doorvaart naar de Rijn en de daaraan gelegen rijke vroegmiddeleeuwse handelssteden zoals Dorestad. Vanaf de 8^e eeuw behoorde de macht over het gebied formeel toe aan de Frankische keizer. Die bestuurdde het gebied natuurlijk niet zelf maar gaf het in leen. In de 9^e eeuw zelfs aan de Viking Rorik, die eerder met zijn invallen het Noord-Hollandse kustgebied onveilig had gemaakt. Eind 9^e eeuw, nadat Rorik eerst nog door zijn neef Godfried was opgevolgd, namen Westfriese edelen

Een domeinhof, ook wel koningsgoed genoemd, was land dat in handen was van de Frankische koning. Trouwe edelen konden als dank het beheer krijgen over een domein. Dit omvatte niet alleen het land en de hof maar ook de horige boeren en/of lijfeigenen. De boeren waren verplicht het land te bewerken en te ontginnen en soms ook andere 'heerdiensten' te leveren zoals onderhoud van hekken en wegen, of het, samen met hun heer, deelnemen aan krijgshandelingen

de macht over. Uiteindelijk zou hieruit het graafschap Holland ontstaan. Voor Gooi en Vecht begint dan een lange periode van strijd tussen de graven van Holland en de bisschoppen van Utrecht. Het christendom was in deze streken vanaf de 7^e eeuw geïntroduceerd door Willibrordus en zijn navolgers, waaronder Liudger. Naarmate de tijd verstreek namen de invloed van het christendom en de macht van de Frankische elite steeds verder toe. Plaatsen als Muiden met een haven en een nederzetting, Abcoude als domeinhof en Nederhorst den Berg als domeinhof en religieus centrum, vormden belangrijke plaatsen in dit deel van de Vechtstreek. Ze combineerden een economische, bestuurlijke en/of religieuze functie. Het bisdom Sticht, oftewel Utrecht, verwierf door schenkingen grote delen van het Gooi en de Vechtstreek, waaronder de visrijke veenmeren. Vanaf de 8^e eeuw werden de natte gebieden rondom het Gooi, richting de Vechtstreek, ontgonnen. De kloosters en het bisdom waren belangrijke grootgrondbezitters en bevorderden de ontginningen. De Utrechtse bisschoppen werden zo vanaf de 9^e eeuw steeds belangrijker. De bisschoppen waren bovendien op hun grondgebied zelfstandig en stonden niet onder toezicht

Willibrordus predikt het christendom aan de Friezen - Georg Sturm, 1885

Aan de Liebergerweg in Hilversum werden 11 graven gevonden uit de vroege middeleeuwen; zowel crematies als inhumaties. In de merovingische tijd was het nog gebruikelijk doden te cremen; later werd begraven gebruikelijk. Dat er geen nieuw christelijk grafveld werd aangelegd, wijst erop dat bewoners niet verdreven zijn, maar zich bekeerden en zich op hun voorouderlijke grond lieten begraven. Sommige van hen werden begraven met hun zwaard, sieraden of potten (waarvan de inhoud helaas niet bekend is)

van de graven. Zij gaven op hun beurt weer gronden -zoals in de veenontginningen- te leen aan leenmannen en kloosters. De bisschoppen werden benoemd door de Heilig Roomse Keizer (in Duitsland). Omdat het bisdom beschikte over rijke domeinen, werd er flink wat politieke druk op de benoemingen uitgeoefend, door de graven, hertogen en andere heren van de omliggende gebieden. Wat iedereen het liefste wilde, was zelf de gebieden inpikken. Het leidde tot flink wat strijd, onder andere tussen de graven van Holland en de bisschoppen van Utrecht, maar ook tussen de bisschoppen van Utrecht en de hertogen van Gelre. Of het voor de gewone man en vrouw veel zal hebben uitgemaakt aan wie hun land toebehoorde? Zij waren als horigen of vrije boeren voor hun heer of de kerk aan het werk en genoten weinig rechten. ♦

Der xlv Bruder der do starb hieß Der Peseh vom Breyen
und was ein himm' erager

Hennendrager, afbeelding uit
het Hausbuch der Mendel-
schen Zwölfbrüderstiftung,
(1426-1549)

In de middeleeuwen werden veel eieren gebruikt en gegeten. Dat waren lang niet altijd kippeneieren; ganzen- en eendeneieren vonden ook gretig aftrek en ongetwijfeld zullen op het platteland wilde-vogeleieren ook wel eens op het menu hebben gestaan. Hiernaast een makkelijk te maken recept uit de middeleeuwen. Het komt uit een kookboek dat rond 1514 verscheen. De naam heeft gelukkig weinig te maken met de bereidingswijze!

Gekliefde nonnen

Kook de eieren hard. Laat ze afkoelen, pel ze en snijd ze in de lengte door.

Wip de eierdooiers eruit en prak ze fijn.

Verwarm de azijn, doe de draadjes saffraan erin en roer goed door tot het mengsel donkergeel tot oranje kleurt.

Doe alle kruiden en de appel bij de eierdooiers en roer het azijn-saffraanmengsel erdoor.

Vul de eierhelften met het mengsel en strijk ze glad af. Verhit olie of boter in een pan. Als je wilt, kun je de eieren nog even door een losgeklopt eiwit halen.

Leg de eieren eerst met de vulling omlaag en bak ze kort op een matig vuur, iets van een minuut. Draai ze om en bak ze aan de andere kant. Laat ze uitlekken, leg ze op een serveerbord en bestrooi ze met het kaneel-suikermengsel. ♦

Warm of koud serveren.
Eet smakelijk!

BENODIGDHEDEN

6 eieren
8 draadjes saffraan
1 eetl. appel- of witte wijnazijn
afgestreken eetl. fijn-gesnipperde peterselie
6 blaadjes verse salie, fijngenhakt (of 2 theel. verkruimelde gedroogde salie)
1/2 zure appel, schoongemaakt en geraspt
1/2 theel. gemberpoeder
1/2 theel. kaneelpoeder
Eventueel een eiwit, losgeklopt.
Boter of olie
Voor het kaneel-suikermengsel: 1 theel. kaneel en 3 theel. suiker mengen

Varen op de Angstel en de Vecht

Zo'n 800 jaar v.Chr. was de Vechtstreek een moerassig gebied. Behalve de wat drogere rivieroever, was het een natte bedoening. Veenkussens en moerasbos doorsneden met waterloopjes en grote meren, zo zag het landschap er ongeveer uit. Op de drogere stukken woonden de boeren die er graan en andere gewassen verbouwden. Behalve tarwe was dit ook gerst, pluimgierst, vlas, raapzaad en huttentut. De laatste drie planten waren belangrijk omdat de geperste zaden plantaardige olie opleverden. Vlas kon ook worden gebruikt om linnen stof van te maken. De koeien graasden op de drassige veenweides. Verder hadden de boeren ook wat schapen en geiten, paarden en varkens en er liep op menig erf een hond rond, of misschien wel meer dan één.

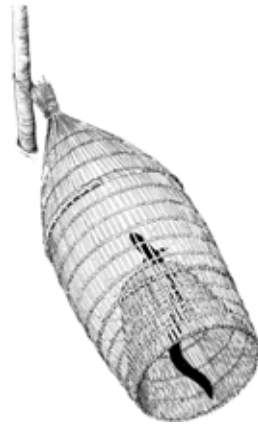
Daarnaast werden er ook planten uit het wild verzameld. Het waterrijke gebied leende zich bovendien bij uitstek voor de jacht op vogels en het vangen van vis. Dan was het wel handig als je over een boot beschikte. Daarmee kon je niet alleen je visfuiken checken, maar ook over de vele stroompjes op bezoek bij je familie of vrienden verderop. Misschien wel met een mootje vis. Brasem, paling, baars, pos en snoek maar ook kwabaal, een zoetwater-familieid van de kabeljauw, stonden geregeld op het menu. Met fuiken, vissperen en een hengel, kwam je al een heel eind. Op de grotere rivieren werd ook gevestigd op steur, een grote en lekkere trekvis die vanuit zee de grotere rivieren opzwoom om te paaien.

Om het natte land te doorkruisen, gebruikten de boeren boomstamboten of boomstamkano's. Via de Vecht en de Angstel kon je van de Rijn, via het Flevomeer, richting het Oer-IJ varen. Als je ver genoeg doorpeddelde of roeide, kwam je uit bij zee. De discussie over hoe ze werden voortbewogen is nog gaande; specialisten denken aan peddels maar ook aan het gebruik van kleine zeilen en losse roeiriemen. Daarom wordt zowel gesproken van kano's als van boten. Langs de Vecht zijn twee boomstamboten gevonden uit de vroege ijzertijd: één in Nigtevecht en één in Muiden. Die van Nigtevecht was zo'n 8,50m lang met een breedte van circa 1 meter. Die in Muiden was wat kleiner: 6,50m met een breedte van 80 cm. De uiteinden waren waarschijnlijk enigszins aangepunt. Voor deze boten werden eiken gebruikt. Het moeten forse bomen

*Van boven naar beneden:
een steur, brasem en snoek*

zijn geweest die niet uit de Vechtstreek afkomstig waren. Zulke grote bomen groeiden er niet in het drassige land. De bossen op de drogere zandgronden komen in aanmerking als leverancier. Een dergelijke boom werd met zorg gekozen, van takken ontdaan, gekleefd en uitgehold. Dat vereiste nogal wat vakmanschap en speciaal gereedschap. In de kano van Nigtevecht heeft men op de bodem nog opstaande randen, ribben, laten zitten, waarschijnlijk voor de stevigheid. De boot in Muiden is aan het eind van zijn leven letterlijk in een rustiger vaarwater terecht gekomen. Hij werd in een zijriviertje achtergelaten. Van lieverlee zakte de boot in de klei weg om pas zo'n kleine drieduizend jaar daarna te worden ontdekt. De beide boten zijn nog, veilig ingepakt, in de grond aanwezig. Daar liggen ze het best en in hun oorspronkelijke omgeving. Op beide plekken is een bord aanwezig dat herinnert aan deze vondst en de betekenis ervan. Een mooie combinatie van onderzoek, beleid (behoud in situ) en publiekscommunicatie. ♦

Een fuik als deze was heel handig. Fuiken worden soms gevonden door archeologen, ook in Noord-Holland

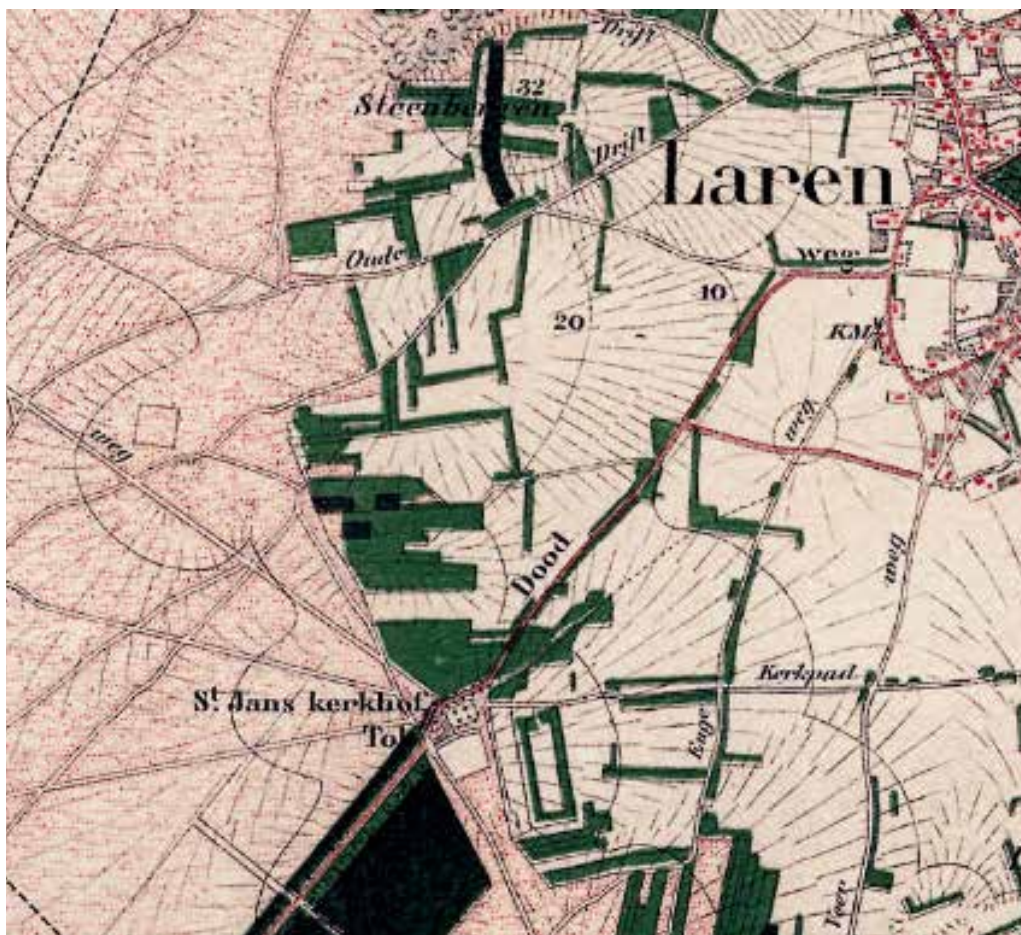
Doodwegen
op de heide

In het landschap zijn vaak nog sporen van oude looproutes en wegen te vinden. Deze kun je bijvoorbeeld terugzien in de namen van sommige wegen: de Doodweg of het Kerkpad. Een doodweg of dodenweg voerde de dode vaak naar de laatste rustplaats; de kerkpaden leidden de gelovigen naar de erediensten. Een plaats waar je beide terugvond, was de Sint Janskerk in Laren.

Toen de hoge zandgronden aan het eind van de middeleeuwen geleidelijk aan minder in trek kwamen als woonplaats, en de dorpen zich verderop verplaatsten, bleef het kerkhof wel de functie behouden als begraafplaats. Vanuit de verplaatste dorpen kwamen wegen die in een kaarsrechte lijn van de kernen naar het kerkhof liepen. Deze zijn nog steeds goed te zien op de Westerheide. Aan de oostkant van de kerk bestond in de 19^e eeuw een kerkpad. ♦

Laren, St Janskerkhof, zoals het er anno 2020 bij ligt

De Doodweg naar bovengenoemd kerkhof

“Archeologie en erfgoed zijn onze link met het verleden”

Hilversum

De tuinstad Hilversum ligt als een groene oase tussen grote steden als Utrecht, Amsterdam, Amersfoort en Almere. Je zit binnen 10 minuten in het groen. Heerlijk! In dat mooie landschap liggen talloze monumenten, zoals de grafheuvels op de Westerheide. Maar archeologie is slecht zichtbaar. En als je niet weet wát je ziet, heeft het ook geen waarde. Pas als je beseft dat die heuveltjes de laatste rustplaats zijn van onze voorouders, krijgen ze betekenis en komt het verleden ineens dichtbij.

Hilversum heeft veel te bieden: het bijzondere monumentale erfgoed van architect Dudok en een landschap met een bijzondere ontstaansgeschiedenis. Dit laatste bracht kundige vrijwilligers er toe te ijveren voor een Geopark voor het Gooi en de Vechtstreek. Hierbij is ook veel aandacht voor archeologie. Maar ook Naerdincklant en het Goois Natuurreservaat zijn actief om het archeologische verhaal te vertellen, door informatieborden, publicaties en excursies. Hilversum kan bogen op een lange traditie van archeologisch

*Bart Heller is
wethouder van de
gemeente Hilversum*

onderzoek met een prominente plek voor amateur-archeologen. Zoals het recente onderzoek van de heer Rik Wortelboer; hij ontdekte prehistorische akkers op AHN-beelden van de Hoorneboegse Heide. De Rijksdienst voor het Cultureel Erfgoed heeft onderzoek gedaan naar deze raatakkers. Het gelaagde landschap van de Hoorneboegse Heide laat veel zien, ook karrensporen en de anti-tankgracht die in de Tweede Wereldoorlog om Hilversum werd aangelegd. We werken ook samen met Hogeschool Saxion. De HBO-studenten Archeologie zijn betrokken bij onderzoek naar dit recente erfgoed: de anti-tankgracht uit WO II.

De gemeente Hilversum ondersteunt de amateurs actief. Met historische en archeologische amateur-verenigingen bespreken we belangrijke thema's en hoe we elkaar kunnen versterken. De deelnemers willen graag een fysiek Erfgoedhuis, waar men elkaar ontmoet en kan helpen bij het uitzetten van lijnen voor de toekomst. De collectie kan dan ook tentoongesteld worden, want het is belangrijk dat het erfgoed zichtbaar is. Die betrokkenheid kan ons ook helpen bij het opstellen van de Omgevingsvisie. Erfgoed moet daarin een goede plek krijgen. Als gemeente willen we goed nadenken over wat voor stad we in de toekomst willen zijn, hoe je erfgoed niet uitsluit maar meeneemt in nieuwe ontwikkelingen. Door het verleden bewust te gebruiken, kun je ook meerwaarde aanbrengen. Daardoor kan erfgoed ook behouden blijven voor de toekomst.

Onze beleidsvisie over archeologisch erfgoed uit 2010 heet de Ondergrondse Stad. Een mooie titel vind ik dat. Vanuit de Ruimtelijke Ordening werk je namelijk met lagen: eerst de ondergrond, dan de infrastructuur en dan hoe je er vanuit stedenbouwkundig perspectief mee omgaat. Het verleden, de archeologie, is zo'n laag waarop je nu soms nog letterlijk voortbouwt. Bekendheid en beleving van het verleden zijn daarom belangrijk.

Bovendien, als je meer weet van het verleden, ervaar je je omgeving anders. Als kind was ik totaal gefascineerd door de grafheuvels op de hei. Daar omheen lopen voelde als een reis in de tijd, duizenden jaren terug, bijna alsof ik de mensen die er begraven waren, een hand kon geven. ♦

Neanderthalers zoals ze zijn verbeeld in het Neanderthal Museum in Duitsland. Minder primitief dan we vroeger dachten en, ook niet gek om te weten, DNA van ons moderne mens heeft ook aardig wat neanderthaler in zich. Dit DNA is nog steeds van invloed op ons immuunsysteem

Paleolithicum, de oude steentijd

De oudste vondsten uit de regio Gooi en Vechtstreek zijn bewerkte vuurstenen van zo'n 200.000 jaar oud. Dit is uit de tijd van de *Homo heidelbergensis* óf vroege neanderthalers en vóóordat de Gooise stuwwallen werden gevormd, want dit gebeurde pas tijdens het late saalien. Toen was het erg koud en bereikte het landijs Nederland.

Toen het na de ijstijd warmer werd, werd het gebied (weer) geschikt voor bewoning: dit is de periode van het eemien, zo'n 130.000-115.000 jaar geleden. In die warmere periode liepen er onder andere bosolifanten en damherten rond, en zwommen er nijlpaarden in de rivieren. De neanderthalers sloegen tijdelijk hun kampen op bij het Corversbos in Hilversum, bij de Naardereng bij Huizen en op de Aardjesberg en Westerheide bij Hilversum. Op al deze plekken zijn vuurstenen werktuigen aangetroffen; op het strand in Muiderberg werd zelfs een vuurstenen mes gevonden.

Hierna werd het weer ijzig koud in Nederland. Lange tijd zwierven wolharige mammoeten en neushoorns over de toendra's rond, van tijd tot tijd belaagd door jagers. Mammoetkiezen zijn op meerdere plaatsen gevonden tijdens zandafgravingen.

Saalien is de naam van het tijdvak van zo'n 240.000 - 130.000 jaar geleden.

Gedurende die 100.000 jaar wisselden warme en (erg) koude perioden elkaar af

Vuurstenen mes
uit Muiderberg

De neanderthalers verdwenen rond 40.000 jaar geleden, mogelijk door verdringing door de moderne mens. Maar de neanderthalers zijn niet helemaal verdwenen. Onderzoek wijst uit dat neanderthalers en homo sapiens contact met elkaar hebben gehad, en zelfs kinderen kregen. Daardoor hebben wij allemaal nu nog steeds een klein beetje neanderthaler-DNA in ons

Deze bladspits (links) is tot op heden het enige teruggevonden exemplaar in Nederland.

Het markeert de overgang naar het laatste deel van de late steentijd en kan gedateerd worden rond 40.000 voor Christus.

Rechts is een kling van vuursteen, gedateerd tussen 300.000-35.000 jaar oud.

Beiden gevonden op de Aardjesberg

De neanderthalers verdwenen rond 40.000 jaar geleden, mogelijk door verdringing door de moderne mens. Van toen af aan leefden hier onze directe voorouders, de Homo sapiens. Van de Aardjesberg en de Naardereng kennen we woonplaatsen van de Homo sapiens uit het laat-paleolithicum (14.600-11.000 jaar geleden). Op de Aardjesberg is 20 jaar veldonderzoek gedaan. Hierbij is veel vuursteen verzameld, waaronder steelspitsen, schrabbers en stekers. Dit wijst op de aanwezigheid van een jachtkamp op deze locatie.

De neanderthalers waren nomaden, die meetrokken met de seizoensgebonden migraties van het groot wild. In het verleden was het afwisselend warmer en (veel) kouder. Gedurende die perioden joegen de neanderthalers op oeros, rendier, hollenbeer, wolharige mammoet en neushoorn, steppen-neushoorn en reuzenhert. Hun kampementen waren tijdelijk en zijn daarom moeilijk archeologisch terug te vinden. Woonplaatsen uit die periode worden vooral zichtbaar door grote hoeveelheden vuursteen. Het bewerken van vuursteen leverde gereedschappen op, en het maken ervan een heleboel kleine stukjes afval. Deze belandden op de grond. Door tijdens archeologisch onderzoek de grond te zeven, worden deze vuursteentjes teruggevonden. Dat is wel een tijdrovende klus. ♦

Het palingzwaard van Loosdrecht

In het voorjaar van 1983 deed een beroepsvisser een wel heel opmerkelijke vangst op de Loosdrechtse plas. Naast paling kwam een middeleeuws zwaard mee naar boven! Als palingen gevangen worden, proberen ze zich vast te klampen aan takken in de bodem om te voorkomen dat ze worden opgevist. Nu had een paling zich dus vastgezet aan een 80cm lang zwaard.

Het zwaard is opgevist uit de oude, intacte bodem van de veenrivier De Drecht. Dit riviertje slingerde vroeger door vrij moerassig gebied en was bevaarbaar voor kleine schepen richting de Vecht. Na inpoldering en vervolgens turfwinning, ontstonden de plassen waarin het riviertje is opgegaan. Het zwaard is lang in gebruik geweest. Het werd gemaakt rond 1050, maar het gevest (handvat) dat erop zat, stamt uit circa 1300. Misschien was het zwaard van hoge kwaliteit en nog steeds in gebruik maar werd het tijd voor een handvat volgens de laatste mode? Of was het een erfstuk dat werd opgeknapt? Het zwaard is een van de oudste vondsten van Loosdrecht en is nu ondergebracht bij de Historische Kring Loosdrecht. ♦

Bewonderen

Hamerbijl gevonden op de Zuiderheide bij Laren. De bijl is van diabaas, een vulkanisch gesteente, en wordt tussen 5300 en 2000 v.Chr. gedateerd

In de 21e eeuw kan je aan iemands kleding niet meer zien waar deze man of vrouw in Nederland vandaan komt. Dit kon wel toen men nog klederdracht droeg. In de dracht onderscheidde men zich van andere steden en dorpen. Ook waren geloof, beroepen en gelegenheden af te lezen aan de dracht: trouw- en rouwkostuums, doordeweekse en zondagse kledij, dopen en communie.

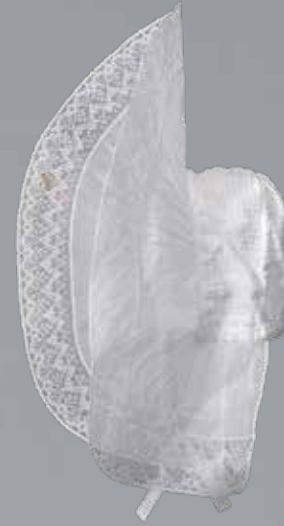
De Nederlandse klederdracht is een afspiegeling van de stadsmode van het midden van de 16e eeuw tot aan het begin van de 20e eeuw. Langzaam maar steeds minder mensen de traditionele dracht. Zij die het nog wel droegen, lieten daarbij steeds vaker de regels los (bijvoorbeeld een doordeweekse muts op zondag). Veel klederdracht maakte gebruik van speciale stoffen. Die werden, ook omdat de klederdracht minder gedragen werd, steeds minder goed verkrijgbaar. Voor dragers van de dracht werd het zo moeilijker zich aan de traditie te houden.

De dames

In Huizen, Bussum, Laren en Blaricum was rond 1860 de klederdracht ongeveer gelijk. De kappen waren klein en de kleding was fleurig. Eind 19e eeuw werd de dracht in Huizen soberder; deze dracht is ook alleen hier gedragen. De overige klederdracht in het gebied van het Gooi en de Vechtstreek is 'streekdracht', en kwam in meerdere plaatsen voor. De dracht bestond uit een kap of muts, een kraplap (die de borst en rug bedekte), een jak en een rok.

Accessoires van de Huizense klederdracht. De isabee, de doordeweekse muts; het zondagse hoedje voor meisjes met struisvogelveer; 14-karaats gouden mutsen-spelden, om de muts aan het oorijzer vast te steken

Vooraf in de mutsen of 'kappen' waren de verschillen in herkomstgebied en sociale achtergrond goed zichtbaar. In Huizen is de kap luifelvormig, met een opvallende opstaande voorstrook. De kappen werden steeds groter, omdat vrouwen zich wilden onderscheiden. Op zondag droeg mevrouw een 'oorijzermuts', met een zilveren oorijzer met gouden stiften onder de muts. Daaronder zat een geborduurd mutsje dat nauwelijks te zien was. Vanwege de speldjes die hiervoor nodig waren, kon deze zondagse muts niet zonder hulp worden opgezet. De 'isabee' was de eenvoudige, doordeweekse muts. Gaandeweg ging men de isabee ook op zondag dragen, omdat die een stuk minder ingewikkeld was dan de oorijzermuts.

Klederdracht

De kappen in Huizen werden door stijfsel strak gehouden in plaats van met een ijzerdraad, waarmee men in andere plaatsen de muts overeind hield. Als het regende, kon je daarom in Huizen beter binnen blijven om je kap niet in elkaar te laten zakken!

In het gebied van de Vecht en het Gooi komen vier verschillende drachten voor. Bij de mutsen kan onderscheid worden gemaakt tussen de staartkap, de cornetmuts, de vierkante muts en de ronde muts. De vierkante muts werd gedragen door katholieke vrouwen; de andere drachten waren niet voorbehouden aan een bepaald geloof.

De heren

Bij de mannen was er ook onderscheid tussen de zondagse kledij en de doordeweekse 'werkkleding'. Aan de werkkleding kon je meestal het beroep aflezen. Typisch voor veel mannendrachten waren de 'klepbroeken', die niet met een rits maar met een klep werd gesloten. Door de tijd heen werden de broeken langer. Waar rond 1860 de kuitbroek nog gebruikelijk was, waren het begin 20^e eeuw de lange broeken. Deze hadden nog wel een klep aan de voorzijde. Ook kenmerkend waren de gouden 'keelknopen' waarmee het hemd of de kiel werd gesloten. De knopen verloren hun functie toen de halsopeningen van de hemden lager werden, maar ze bleven als sieraad gedragen worden.

Er was duidelijk onderscheid tussen beroepsgroepen. Vissers uit Huizen droegen op zondag een zwart jak van geruwde wollen stof, met daaronder een paarse onderjas: een baatje, van dikke vervilte wol. Op de broeken zaten zilveren knopen. Doordeweeks moest de kleding tegen het zoute zeewater bestand zijn. Ze droegen dan jekkers (korte jassen van dikke wollen stof) en gebreide truien of een kiel.

Ook boeren droegen doordeweeks een kiel. Hemdrokken waren er voor de betere boerenstand in het Gooi. Uit Eemnes is een hemdrok waar openingen onder de oksels zaten, zodat de man goed kon bewegen. De hemdrokken konden in de 18^e eeuw heel kleurrijk zijn, al werden ze later minder uitbundig. Later werden de hemdrokken ook vervangen door de kiel, die over een hemd werd gedragen.

Op zondag kwam er in Huizen een wollen befje uit de kast, waarin kraaltjes waren genaaid. Elders in het Gooi was deze van zwarte zijde.

Kinderkleding

Kinderen kenden hun eigen dracht, al is deze pas in de 19^e eeuw ontwikkeld. Hiervoor droegen de meisjes dezelfde kleding als de vrouwen (laag jak, schort, klepmutsje). Jongens en meisjes droegen tot ongeveer 4 jaar dezelfde kleren. Als baby een jakje van katoen, met wel een onderscheidend mutsje: voor jongetjes een recht model met stermotief op de kruin, voor meisjes een ronde muts. Uit de wieg kregen de kindjes een jurkje aan. De jurkjes hadden in Huizen geplooid pofmouwtjes, waar wel 2 meter stof voor nodig was! Onder de jurkjes werden gebreide, losse mouwen gedragen, de moffen.

Typerend voor meisjes in Huizen was het zondagse hoedje met een struisvogelveer erop, dat ze tot een jaar of twaalf droegen. De veer zat vast met een ijzerdraad, en kon niet tegen regen. Dus ook de meisjes met hoed konden in Huizen beter binnenblijven als het regende!

De overgang van meisjes- naar vrouwenkleding had met het geloof te maken: in katholieke gezinnen was de eerste communie (12-13 jaar) het moment voor een nieuw pak, in protestantse gezinnen was dit bij de belijdenis (rond de 18 jaar). Bij de jongens ging de overgang meer geleidelijk. Zij droegen vanaf hun 4e jaar een dracht die op de mannendracht leek: een klepbroek, kiel en klep-petje of baret, en klompen. Op zondag kon er een jasje over de kiel worden gedragen. ♦

*Kies van een wolharige
mammoet gevonden in Laren.
50.000-20.000 jaar oud*

Zand- en turfwinning leverden grondstoffen op die goed gebruikt konden worden in het Holland vanaf de 17^e eeuw. Op de plaats waar het onttrokken werd, was de impact op het landschap van destijds groot.

Nieuwe landschappen

Zo is het zanderijenlandschap vanaf de 17^e eeuw ontstaan, toen grote hoeveelheden zand werden afgegraven in het Gooi. Op het vele zand dat uit 's-Graveland kwam, is de Amsterdamse grachtengordel gebouwd. Tegelijkertijd ontstond bij 's-Graveland een strook buitenplaatsen. Bij Naarden werd het zand gebruikt voor de aanleg van de Vesting en de afgezande delen voor inundatie.

Ook het graven van het Hilversums kanaal en haven leverde veel zand op. Opmerkelijk en tot de verbeelding sprekend, is de vondst van een mammoetkies die bij dit graafwerk naar boven kwam.

De turfwinning zorgde vanaf de 18^e eeuw voor grote meren, zoals de Loosdrechtse plassen. Andere meren werden juist weer ingepolderd, zoals het Horstermeer bij Nederhorst den Berg.

Het zijn deze nieuwe landschappen, die nu onze prachtige 'natuur'- en recreatiegebieden zijn. ♦

Elburga's raadselrijm

“Wie zich naar deze hal begeeft, bidde dat
Elburga behouden zij. En dat niemand
binnentreedt, tenzij...”

Deze mysterieuze zinnen kunnen zo uit een spannend kinderboek komen, waarna de dappere speurdertjes dan aan de slag gaan om te ontcijferen wat hiermee bedoeld is. Maar nee, niets van dit alles. De oorspronkelijke inscriptie QVI.PETIT.HAC.AVLA.PETAT. ELBVRCSA. FORE.SALVA.ET.P.EA.NVLLS. INTRET.N... siert de zandstenen omlijsting van de priesterpoort van de Willibrorduskerk in Nederhorst den Berg.

Nederhorst den Berg, of Werinon, zoals het in de middeleeuwen heette, was al vroeg een belangrijk christelijk centrum. Vanuit dit centrum werden ook de 9e en 10e eeuwse kerken van Naarden, Weesp, Loenen en Muiden gesticht. Het gebied van Werinon was in leen gegeven aan de familie van de Fries/Frankische edelman én bisschop, Liudger. Liudger deed veel bekeringswerk onder de Friezen, Groningers en Saksen. In 799 stichtte hij de abdij van Werden aan de Ruhr, vlakbij het huidige Essen in Duitsland. Zijn levensgeschiedenis en die van zijn familie staat opgetekend in het manuscript De Vita Liudgeri, en we weten ook het een en ander uit het oorkondenboek van de abdij van Werden.

Maar wie is Elburga? In de Vita komt een Adelburga voor als grootmoeder van Liudger. Zij was getrouwd met Nothrad en had twee zonen Willibraht en Thiadbraht. Deze beide zonen schonk ze aan de missionaris Willibrord om hen tot priester op te laten leiden, en daarmee zouden die twee de eerste Friezen zijn geweest die het priesterambt vervulden. Maar is deze Adelburga ook de Elburga

De kerk op de heuvel.

Uit: Beschrijvinge van Het Stigt van Utrecht Derselver Steeden, dorpen en Gehugten uit 1733. De tekenaar/maker is Andries Schoemaker

Mocht u zich in het raadsel van de inscriptie willen verdiepen, dan bent u niet de eerste. Gerenommeerde schrijvers en dichters als Bilderdijk, Beets en Van Lennep gingen u voor

over wie de inscriptie gaat? Zo ja, dan is de inscriptie misschien een oproep om te bidden voor de stichteres van de oorspronkelijke kerk en de moeder en grootmoeder van in die tijd beroemde geestelijken, die ook nog eens de leenheren van Werinon waren. Dat klinkt best logisch.

Maar er blijven wel een paar grote vraagtekens over. Hoort de omlijsting bij de 12e eeuwse tufstenen kerk (de grondlegger van de huidige), dan zou de inscriptie pas laat zijn aangebracht. Het klopt wel met de stijl van de letters. Alleen is dat zo'n 400 jaar nadat de oorspronkelijke stichteres kwam te overlijden, én in een periode waarin de familie van Liudger haar macht in het gebied al kwijt was. Stamt de omlijsting van een oudere kapel of kerk die op dezelfde plek stond? Maar de oorspronkelijke kerk zal uit hout zijn opgebouwd waarin zo'n omlijsting niet echt past. Gaat het eigenlijk wel over de grootmoeder van Liudger of is er sprake van een heel andere Elburga? Wie is deze Elburga dan? En vooral: waarom is de inscriptie nooit voltooid? ♦

*Grafheuvels op de
Hilversumse heide*

Gooise grafheuvels

‘Bijzonder aan het Gooi en de Vechtstreek
zijn de zichtbare overblijfselen van menselijk handelen’

Prehistorische grafheuvels

In het Gooi zijn tientallen grafheuvels uit het neolithicum en de bronstijd tot op de dag van vandaag zichtbaar in het landschap. De grafheuvels zijn niet alleen begraafplaatsen, maar duiden ook op een actieve manier om het landschap in te richten: sommige plekken werden gebruikt om te wonen, andere om te jagen en weer een andere om de doden te herdenken. Ook lijken grafheuvels woonplaatsen te markeren, waardoor zij ook wel worden aangeduid als *territorial markers*. Lange tijd werd gedacht dat grafheuvels werden opgeworpen om stamleiders in te begraven, maar die gedachte is achterhaald. In grafheuvels werden zowel mannen, vrouwen als kinderen begraven.

In het neolithicum en de vroege en midden-bronstijd werd een selectie van de bevolking begraven onder een grafheuvel, of later bijgezet in een al bestaande grafheuvel. De rest van de bevolking werd begraven in graven zonder heuvel of op een andere, niet archeologisch zichtbare manier. Om de grafheuvels konden randstructuren aanwezig zijn, zoals greppels of cirkels van houten palen. De overledenen werden vaak gecremeerd, maar er kwamen ook 'lijkbegravingen' voor. Dit worden 'inhumaties' genoemd. In de late bronstijd en vroege ijzertijd werden alle doden gecremeerd. Het gecremeerde bot werd in een urn verzameld en vaak in een grafheuvel begraven. Ook nu kwamen bijzettingen voor in een bestaande grafheuvel, de zogenaamde tweede ('secundaire') bijzettingen. Op deze manier kon een grafheuvel honderden jaren in gebruik zijn.

In de midden-ijzertijd ontstond een overgangsfase waarin de traditie van urnenvelden werd verlaten. Deze raakten bijna allemaal buiten gebruik. Graven lagen in kleine groepjes bij elkaar, of alleen. Omdat grafmarkeringen ontbraken, zijn ze archeologisch moeilijk te vinden. Bij de enkele crematiegraven die uit deze periode zijn gevonden, bleek dat een selectie van het verbrande botmateriaal verzameld was. Deze selectie was in een kleine kuil gelegd, meestal zonder urn. Pas aan het einde van de late ijzertijd kwamen weer gemeenschappelijke grafvelden voor.

Kaart van de Westerheide waar de locaties van de grafheuvels op getekend staan

Een klokbeker uit een van de grafheuvels van de Zeven Bergjes, 2850-2000 v. Chr

De grafheuvels in het Gooi

In het Gooi en omgeving zijn tot nu toe circa 60 grafheuvels bekend, maar een onbekend aantal is in de loop van de tijd verdwenen. Bekende grafheuvelgroepen liggen op Gooise heidegebieden: de Zuiderheide (De Zeven Bergjes), de Westerheide en de Hoorneboegse Heide. De oudste grafheuvels – waaronder op de Westerheide bij Hilversum – dateren uit het laat-neolithicum en zijn circa 4850-4000 jaar oud.

Van de 60 bekende en nog bestaande grafheuvels zijn er tot nu toe 34 onderzocht. Hieruit blijkt dat de overledenen vaak grafgiften meekregen, zoals potten, vuursteen artefacten of metalen voorwerpen, zoals een dolkje. Na de aanleg van de grafheuvel werd een kringgreppel gegraven of een krans van palen opgericht. Elders in Nederland zijn bij grafheuvels ook palenrijen ontdekt, waarvan de functie niet precies duidelijk is.

In de ijzertijd raakte ook in het Gooi het opwerpen van grafheuvels uit de mode. De urnen met crematieresten werden dicht op elkaar begraven onder lage heuveltjes. Hierdoor ontstonden urnenvelden, zoals op de Bussumer- en Westerheide. Hier is een groot urnenveld aangelegd, in de buurt van de al eerder opgeworpen grafheuvels. Het urnenveld strekt zich uit over het zuidelijk deel van de Bussumerheide, de Aardjesberg en een deel van de Westerheide.

De Westerheide

De Aardjesberg op de Westerheide bij Hilversum

De Aardjesberg ligt tussen de stuwwal van Hilversum en die van Laren/Huizen. Het hoogste punt ligt op circa 15,5m +NAP. Dit is millennia lang een aantrekkelijke plaats geweest om te gaan wonen. Er is een vuurstenen spits gevonden uit het paleolithicum, en bewoningssporen uit het neolithicum tot en met de ijzertijd, en uit de middeleeuwen. Zowel in de 19^e als in de 20^e eeuw is er opgegraven en zijn er bijzondere vondsten gedaan.

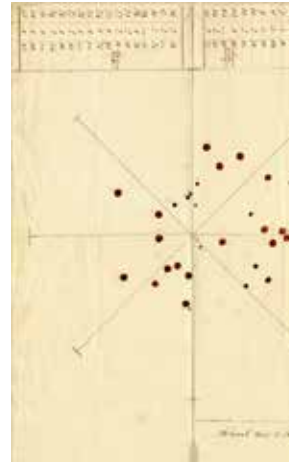

Vondsten uit grafheuvel
108: bronzen armbanden,
aardewerk urnen, lepels en
een bakje

Albertus Perk en grafheuvel 108

Op 25 oktober 1855 deed Albertus Perk (notaris en wethouder in Hilversum), samen met de lokale veldwachter, op de Westerheide een opmerkelijke vondst. In een onooglijke grafheuvel van slechts één meter hoogte, 'grafheuvel 108', groeven zij maar liefst 32 urnen op uit de late bronstijd, 1100-800 v.Chr. Hij schreef vele brieven over de 'pottenheuvel' met Leonhardt Janssen, curator van het Rijksmuseum van Oudheden in Leiden. Janssen maakte dankbaar gebruik van de informatie, die hij opnam in zijn in 1856 uitgegeven publicatie 'Hilversumsche Oudheden'. Perk voerde op aangeven van Janssen het onderzoek naar de grafheuvel uitzonderlijk gedegen uit en hij was hiermee, zeker als 'amateur', zijn tijd ver vooruit. Hij liet een plattegrond van de heuvel tekenen waarop de urnen in hun oorspronkelijke context zichtbaar zijn.

De vele urnen zijn door Perk met inhoud en al mee naar huis genomen, waardoor het mogelijk was om per urn de crematieresten te determineren. Deze klus liet Perk verrichten door Prof. Dr. Willem Vrolik uit Amsterdam. Wetenswaardig is een brief van Janssen van 25 juli 1856 aan Perk, waarin hij schrijft: 'De beenderen heb ik door den Custos van ons Museum in onzen Museumtuin [van het RMO te Leiden] doen begraven.' Dit verklaart misschien waarom de huidige inhoud van de urn, zoals afgebeeld op de foto (pagina 60), niet overeenkomt met de beschrijving van Vrolik uit 1856. Vrolik determineerde destijds alleen een fragment van de rechter darmbeen van een volwassene, terwijl er nu tenminste tien menselijke botresten aanwezig zijn. De vraag is vervolgens wel waar deze huidige botfragmenten dan vandaan komen.

Overigens bleek uit het onderzoek van Vrolik dat er resten van acht volwassenen, één adolescent en twee kinderen aanwezig waren. In enkele urnen zaten crematieresten van een kind samen met dat van een volwassene. Mogelijk dat hier een familieband is geweest, waarbij deze samen in een urn in de grafheuvel zijn bijgezet. Het is echter ook niet uit te sluiten dat de gebruikte brandstapel nog 'oude' crematieresten bevatte, die vervolgens per ongeluk vermengd raakten met een nieuwe crematie. ♦

Een van de urnen die Perk heeft gevonden. Deze bevatte de resten van een volwassen man. Opgegraven in oktober 1855

Inspiratie

De geschiedenis van Kortenhoef en 's-Graveland inspireerde sculpteur Philip de Koning tot het kunstwerk Overbruggen. In 's-Graveland woonden de patriciërs in hun statige huizen, terwijl de bevolking van Kortenhoef er werkte als het personeel. Ze hadden als bijnaam 'kraaien'. De ijsvogels en uilen in het kunstwerk verwijzen naar de buitens van 's-Graveland. Maar vogels kennen geen grenzen en vliegen waar het hen uitkomt.

Laren

“Klein maar fijn”

‘Laren is maar een kleine gemeente en er vinden niet zoveel opgravingen plaats. Maar desondanks zijn er hele bijzondere voorwerpen gevonden. Zo is er in de jaren-1960 een maalsteen gevonden waarop de bewoners van toen hun graan maalden, met de hand. Die vondst is zo’n 5000 jaar oud en toont de opkomst van de landbouw in ’t Gooi aan. Op die opgraving, die plaatsvond aan de Vredelaan-Zevenenderdrift, werd ook een bronzen ring gevonden, dat vind ik persoonlijk de mooiste vondst. Verder zijn er de prehistorische grafheuvels op de heide, daar gaan we ook zorgvuldig mee om.’

Ton Stam is
wethouder van de
gemeente Laren

Laren was lang een arm dorp, waar men leefde van het weiden van schapen en koeien op de heide. Het dorp lag aan de route naar Amsterdam. Vanaf de middeleeuwen werd transport langzaam steeds belangrijker. Dit zien we aan de oude wegen en karrensporen. Bij theehuis ’t Bluk zijn niet zo lang geleden scherven gevonden van potten uit de late middeleeuwen. Deze bleken te liggen in het tracé van de oude postweg. Museum Hofland heeft deze verder onderzocht.

Het Geologisch Museum Hofland is iets waar we heel trots op zijn. Dit museum heeft een belangrijke publieksfunctie binnen onze

Eén van de oudste bronzen voorwerpen van het Gooi, uit de midden tot late steentijd.

Gevonden in Laren, bij de opgraving aan de Vredelaan-Zevenenderdrift. Een opmerkelijke vondst want er kwam toen nog maar weinig brons voor in Nederland

Fragment van een maalsteen en een maalsteenloper. Deze zijn gevonden bij de opgraving aan de Vredelaan-Zevenenderdrift in Laren, die in de jaren-1960 door de Universiteit van Amsterdam is uitgevoerd. De vondsten worden rond 2500 v.Chr. gedateerd

gemeente, en ook regionaal. Hier worden geologie, archeologie en historie met elkaar verbonden; het verhaal van de oudste ontstaansgeschiedenis van ons gebied wordt hier verteld.

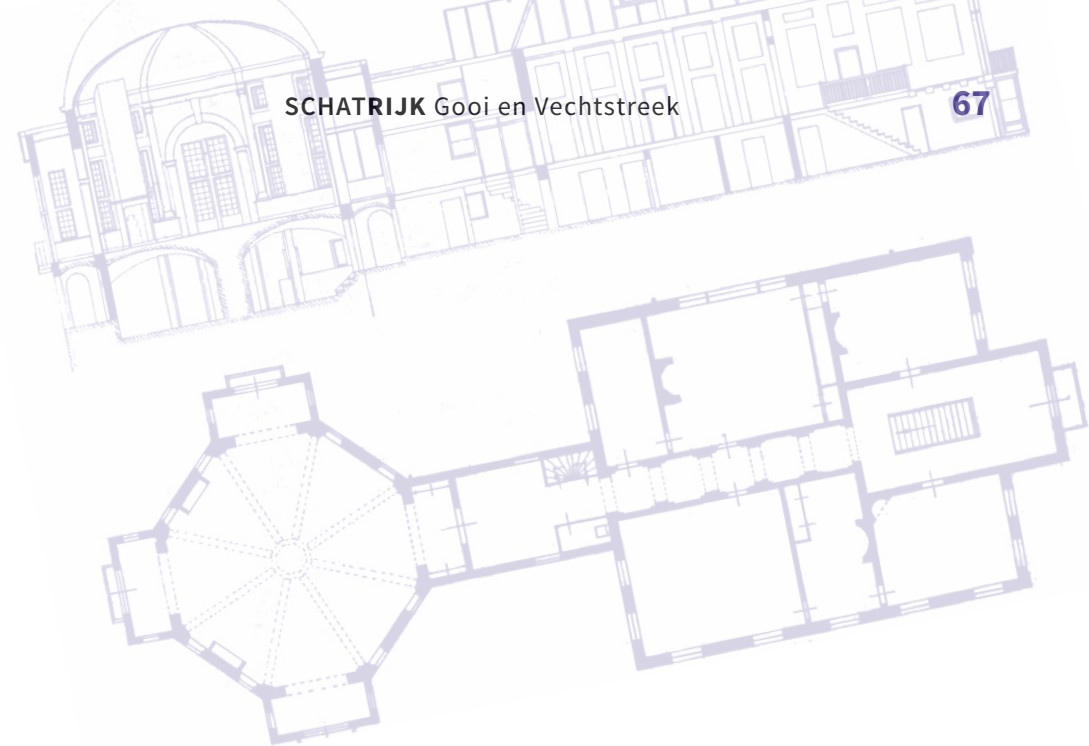
Het museum wordt helemaal geleid door vrijwilligers; het ontvangt slechts een kleine subsidie. De gemeente heeft geen uitgesproken archeologiebeleid, maar Museum Hofland neemt een belangrijke plaats in voor de lokale archeologie.

Een bijzonder voorwerp is in Laren overigens niet onder de grond gevonden, maar hoog in een toren, in de kerktoren van de Johanneskerk. Het gaat om een houten beeld van Sint Jan. De kerk was van oorsprong katholiek, maar is ten tijde van de reformatie protestants geworden. Tijdens de beeldenstorm (tweede helft 16e eeuw) werden alle beelden verwijderd. In 1954 vond een grote opknapbeurt plaats van de toren plaats en hierbij werd het beeld gevonden; ergens in het verleden is het gebruikt om in de toren een vloer te stutten. Het beeld belandde vervolgens op de kamer van de burgemeester. Dit is het gevolg van een wet van Napoleon uit 1798, waarbij hij alle kerktorens innam voor een communicatiesysteem. In Nederland is daarom de toren van de gemeente, en het kerkgebouw van de kerkgemeente. In het Sint Jansbeeld komen zo een aantal eeuwen geschiedenis en vele belangrijke ontwikkelingen samen. In 2021 bestaat de Johanneskerk 500 jaar en dat gaat gevierd worden. De kerk is gerenoveerd en het gerestaureerde houten beeld van Sint Jan krijgt ook een mooie plek in de kerk. Dat maakt hier de cirkel weer rond.’ ♦

Een uitsnede van een aquarel van de tuin van de Trompenburgh uit de vroege 18^e eeuw. Op de voorgrond is het woonhuis te zien, met daarachter de geometrische tuinen

Trompenburgh

In de Gouden Eeuw bezaten veel rijke Amsterdammers naast hun huis in de stad ook een groot buitenhuis. Hier brachten ze de zomermaanden door, als het in de stad warm en vies was. De Trompenburgh is zo'n locatie.

Eind 17^e eeuw liet admiraal Cornelis Tromp, een Hollandse zeeheld, de Trompenburgh bouwen, nadat de Fransen zijn vorige buitenhuis op deze plek, de Hooge Dreuvik, tijdens de Franse inval in 1672/1673 hadden verwoest. Het landgoed is een bijzonder voorbeeld van architectuur uit deze periode. In de loop van de eeuwen is het terrein echter veel veranderd. Schuren, bijgebouwen, portierswoningen, tuinmanswoningen en boerderijen zijn verschenen en weer verdwenen. Waterlopen zijn aangelegd, verlegd en gedempt. In de 18^e eeuw kreeg de tuin een meer landschappelijke stijl, maar werd nog wel gebruik gemaakt van de rechte lanenstelsels. In de 19^e eeuw werd de tuin ingrijpend veranderd volgens de laatste mode, 'de late landschapsstijl'; hierbij werd flink wat graafwerk verricht. In deze stijl probeerde men een weids, meer natuurlijk landschap na te bootsen. Heel anders dan de gestructureerde geometrische tuin uit de 17^e eeuw.

Admiraal Cornelis Tromp

Op een aquarel uit 1704 van het landgoed is te zien dat de tuinen waren aangelegd volgens geometrische structuren. Tot 1735 is deze geometrische tuin ook op een aantal historische kaarten afgebeeld. Op de kaarten ziet de tuin er echter anders uit dan op de aquarel uit 1704. Het is dus niet zeker hoe de tuin er toen werkelijk uitzag.

Nu zijn er plannen om het terrein te herstellen naar de situatie in de 17^e eeuw. Daarom is in 2011 een grondradaronderzoek uitgevoerd op het grondgebied van de Trompenburgh, om te kijken of er archeologische resten in de grond zaten die door de werkzaamheden aangetast konden worden. Vanwege de lange geschiedenis van de locatie werden funderingsresten, oude waterlopen, lanen, ornamenten en andere sporen van tuinaanleg verwacht, maar ook sporen van het dagelijks leven van de bewoners zoals waterputten en beerputten. Ook waren de onderzoekers op zoek naar twee oude portiershuizen die te zien zijn op kaarten tussen 1706 en 1850.

Bij een grondradaronderzoek worden elektromagnetische pulsen de grond ingestuurd.

Verschillende materialen kaatsen deze pulsen op verschillende manieren terug. Zo kun je in de bodem 'kijken', zonder dat je deze open hoeft te maken. Daarom wordt grondradaronderzoek een non-destructieve onderzoeksmethode genoemd

Het grondradaronderzoek is uitgevoerd op vijf locaties. Het onderzoek bracht diverse sporen en structuren aan het licht, die mogelijk al teruggaan tot de 17^e eeuw, zoals watergangen en lijnstructuren. In het noorden en zuiden is een aantal sporen gevonden die overeenkomen met een reconstructietekening die al eerder is gemaakt van de tuin, zoals die er in de 17^e eeuw mogelijk uitzag. De vermoedelijke locaties van beide portierswoningen konden helaas niet worden onderzocht vanwege de begroeiing. Ook is er gezocht naar de oude kademuur. Er zijn geen sporen van beschoeiing gevonden met de radar, maar wel een lijnvormige structuur die overeenkomt met de lijn van de schuine kadekant op een van de kadastrale tekeningen.

Een reconstructietekening van de tuinen van de Trompenburgh

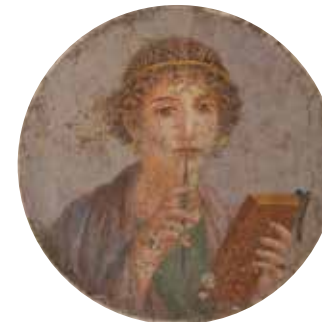
De historische bronnen en de resultaten van het archeologisch onderzoek komen op sommige punten dus best met elkaar overeen. Toch is het waarschijnlijk niet mogelijk om zeker te weten hoe de tuin er uitzag in de 17^e eeuw. Het onderzoek laat ook zien dat de grondwerkzaamheden in met name de 19^e eeuw erg ingrijpend waren. De meeste sporen uit de 17^e eeuw zijn waarschijnlijk verstoord of zelfs helemaal verwijderd. ♦

Handgevormd aardewerk uit de 3^e-4^e eeuw, waar de letters ALX in zijn gekrast; het oudste schrift van het Gooi

Schrijven gebeurde in de Romeinse tijd vaak op wastafeltjes. De letters werden in de was gekrast met een stift zoals te zien op deze muurschildering uit Pompeii

Lange tijd werd gedacht dat het Gooi en de Vechtstreek niet bewoond werden in de Romeinse tijd. Dit beeld veranderde met de komst van de metaaldetector, waarmee circa 30 muntvondsten verspreid in de regio zijn gedaan (onder andere in Muiderberg, Hilversum en Huizen). Aardewerkvondsten zijn bijvoorbeeld gedaan te Nederhorst den Berg en op de Naardereng bij Huizen. De belangrijkste concentratie los gevonden munten is gedaan aan de kuststrook bij Huizen.

Latijnse krassen

Eén van de weinige vondsten die waarschijnlijk nog in situ lag, is een bronzen munt uit het begin van de 2e eeuw. De munt lag zo'n 30 cm diep in een raatakker op de Hoorneboegse Heide te Hilversum. Bijna geen enkele gevonden munt is van goud of zilver. Het lijkt er dan ook op dat de munten werden gebruikt als betaalmiddel. Vreemd is dat niet, want het Gooi ligt niet zover van de limes, de Romeinse rijksgrens. De Vecht vormde een verbindingsrivier tussen het Flevomeer (ter hoogte van het huidige IJsselmeer) en de Rijn waarlangs de Romeinse forten lagen.

In hoeverre de machtige arm van Rome zich ook uitstrekte ten noorden van de rijksgrens, is niet duidelijk. De Romeinen hielden ervan om ook in het voorland van de grens enige controle uit te oefenen. Misschien werd er ook af en toe gehandeld. Een aanwijzing voor culturele beïnvloeding is een scherfje Romeins aardewerk uit de 3^e of 4^e eeuw met een inscriptie. Dit is gevonden op een akker op de Aardjesberg. Op de scherf staan enkele letters, misschien de naam van de eigenaar van de pot of beker; of een aanduiding van wat erin zat. Helaas zijn er te weinig letters leesbaar om dit eruit af te kunnen leiden. Deze Latijnse lettertekens wijzen op kennis van het schrift en zijn ook het oudst bekende gebruik van het schrift in het Gooi. ♦

Een 'haardstedenaffaire'

Het namaken van oude voorwerpen gebeurt al eeuwenlang. De oudste bekende vervalsingen in Nederland komen uit de 19^e eeuw, uit 1853 om precies te zijn. Dagloner Dirk Westbroek uit Hollandse Rading (in de buurt van Hilversum) werkte op de heide 'driekwartier gaans van Hilversum', toen hij iets bijzonders vond: enkele platte stenen die in een hoefijzervorm waren neergelegd, en houtskool erbij. Dit was een haardstede, de stookplaats van een prehistorische boerderij.

Hij kreeg toestemming van de grondeigenaar om de stenen te verkopen, waarna hij naar de burgemeester van Maartensdijk ging. Deze heer Eyck van Zuilichem had interesse in geschiedenis en oudheden. Hij vertelde Dirk hoe hij stenen werktuigen kon herkennen en waar hij in het vervolg van zijn werk op de heide, op moest letten. Dirk had zeker goed opgelet en leverde niet lang daarna een handvol stenen werktuigen, die de burgemeester van hem kocht. De burgemeester lichtte de directeur van het Rijksmuseum van Oudheden (RMO) in, de heer Janssen. Dit leverde nog meer werk op voor Dirk, die in een half jaar tijd zeventien haardsteden bloot legde en maar liefst 41 stenen werktuigen. Dirk Westbroek vroeg voor de voorwerpen 50 cent per stuk, terwijl het dagloon van een arbeider in die tijd op 30 cent lag. Het merendeel van de vondsten ging naar het RMO. De toen al bekende amateurarcheoloog notaris Perk uit Hilversum mocht ook een haardstede lichten en de vondsten mee naar huis nemen, al twijfelde Perk wel aan de echtheid van de vondsten.

Halverwege de 20e eeuw meldde de conservator van het RMO, professor Brunsting, dat de vondsten vals waren. De stenen waren gemaakt van zachte, makkelijk te schuren zandsteen en van langwerpige zwerfstenen die met een slijpsteen waren bijgeslepen. Zo is het Gooi het toneel geweest van één van de grootste vervalsingsaffaires in de Nederlandse archeologie. ♦

De haardstede in kwestie!

*Bijna niet van echt te onderscheiden!
De nagmaakte werktuigen
van de Hilversumse heide*

Zomerse buitenplaatsen

*Schaap en Burgh huisvest
het hoofdkantoor van
Natuurmonumenten, een van
organisaties die meerdere
fraaie buitenplaatsen in bezit
heeft en beheert*

Vanaf de 16^e eeuw namen de verstedelijking en industrialisatie snel toe. Steden werden drukker en viezer. In de zomer kon het er erg onaangenaam worden door de warmte en de stank. Rijke stedelingen lieten daarom fraaie buitenplaatsen met weelderige tuinen bouwen aan de Vecht, Muiderberg en 's-Graveland, waar ze in de zomer naartoe konden gaan om de stad te ontvluchten.

*De kavels van 's-Graveland,
1636*

Veel van deze woningen zijn inmiddels verdwenen, maar een aantal van deze plaatsen zijn nog steeds te bezichtigen. Zo kun je een bezoekje brengen aan de buitenplaats Trompenburgh te 's-Graveland. Soms werden bestaande forten omgedoopt tot buitenplaats, zoals het Muiderslot. Er werd vaak naast de huizen ook veel moeite gestoken in de tuinen. Door archeologisch onderzoek weten we dat de verdwenen buitenplaats het Huis te Ankeveen van de rijke katholieke familie De Walé uit Amsterdam een waar luthof was, met meren en met glaskralen versierde fontein.

Een aantal verdwenen buitenplaatsen is inmiddels weer gevonden en onderzocht. Soms blijken de woningen of hun grondgebied onder het oppervlak nog in vrij goede staat te verkeren. Waar vroeger buitenplaats Petersburg te Nederhorst den Berg lag, ligt onder de huidige weidegrond de intacte tuinstructuur.

Veel buitenplaatsen worden nog bewoond of gebruikt, bijvoorbeeld als hotel, restaurant, of trouwlocatie. ♦

*De theekoepel op het landgoed
Schaap en Burgh is beter
bekend als het Capitool*

Conflict, linies en stellingen

De geschiedenis en archeologie van de regio Gooi en Vechtstreek is rijk aan conflicten. De Vechtstreek is dan ook altijd een grenszone geweest. Met name drie conflicten hebben bijgedragen aan de uiteenlopende sporen die we nog steeds terugvinden in het landschap en de ondergrond: de Tachtigjarige Oorlog (1568-1648), de Franse tijd (1795-1813) en de Tweede Wereldoorlog (1940-1945). Archeologisch onderzoek naar deze tijden heet conflictarcheologie.

In de Tachtigjarige Oorlog ging het er ongeveer zo aan toe

Sommige van deze overblijfselen zijn groot en nog steeds duidelijk zichtbaar, zoals de vestingwerken van Muiden, Weesp en Naarden, en de forten van de Hollandse Waterlinie, de Nieuwe Hollandse

De nederzettingen Muiden, Weesp en Naarden hadden vanwege hun strategische ligging al vroeg een verdedigende functie. Bij de totstandkoming van de Hollandse Waterlinie werden ze hierin opgenomen en werden de verdedigingswerken uitgebreid

Waterlinie, en de Stelling van Amsterdam. Maar veel van deze sporen zijn klein, of verborgen onder het zand: kleine bunkers, anti-tankwallen, tijdelijke kampementen, uniformknopen of kogels.

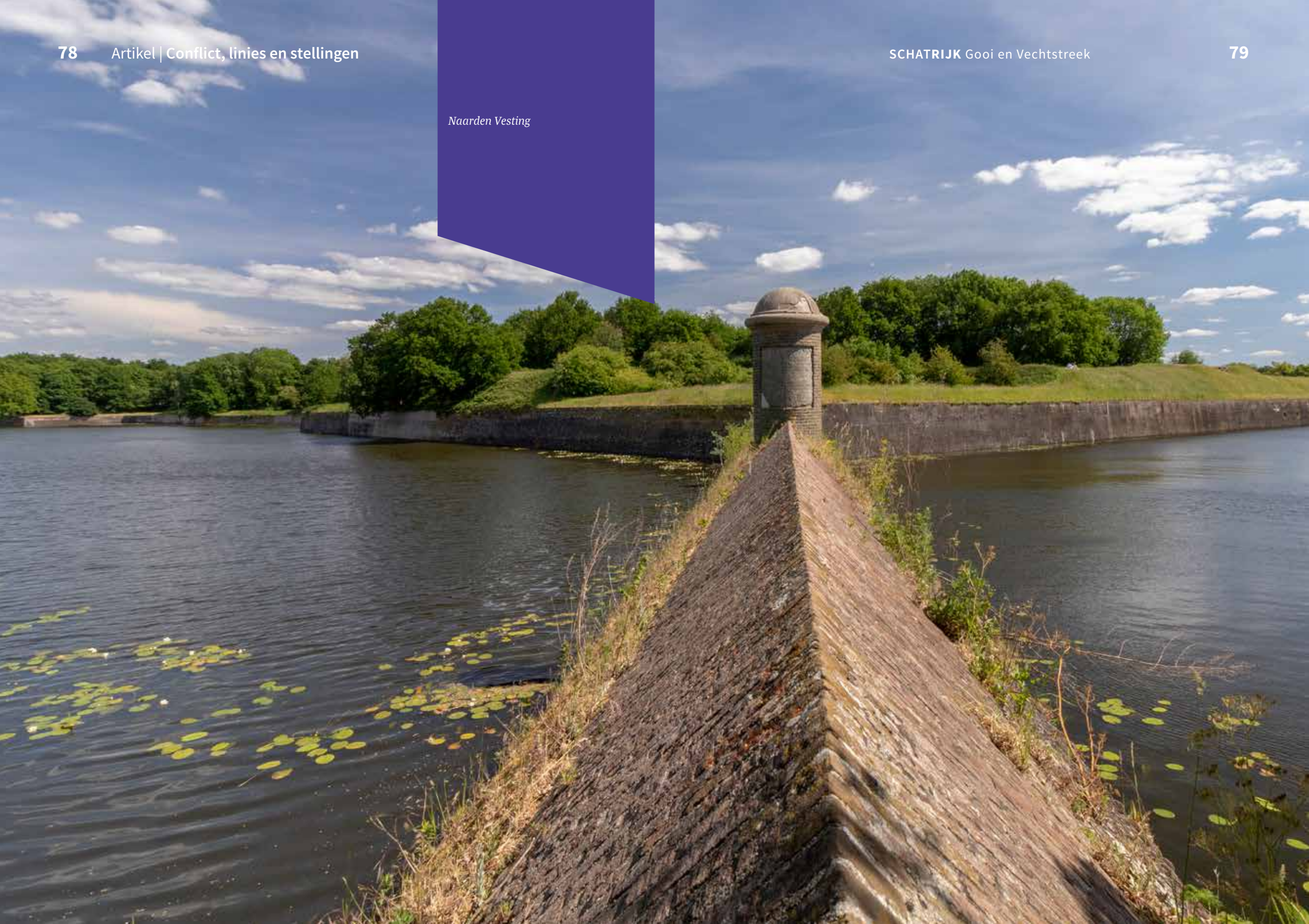
Het Torenfort op de Ossenmarkt van Weesp werd voltooid in 1861, en maakt deel uit van de Nieuwe Hollandse Waterlinie

Kogel uit Weesp

Bij conflictarcheologie wordt onder andere vaak gebruik gemaakt van hoogtemetingen (AHN) en luchtfoto's, omdat hiermee onregelmatigheden in het landschap sneller worden gezien en beter kunnen worden bestudeerd dan vanaf de grond. Een opmerkelijke ontdekking die is gedaan met behulp van hoogtemetingen en metaalvondsten, is een kampement uit de tijd dat Nederland een vazalstaat was van Frankrijk. Op de grens van de Bussumse Franche Kampheide en het Hilversumse Spanderswoud zijn resten van een groot militair kampement uit 1809 gevonden. Hier verzamelde Lodewijk Napoleon in de zomer van dat jaar meer dan 4.000 manschappen om een verwachte Engelse invasie te weerstaan.

Naarden Vesting

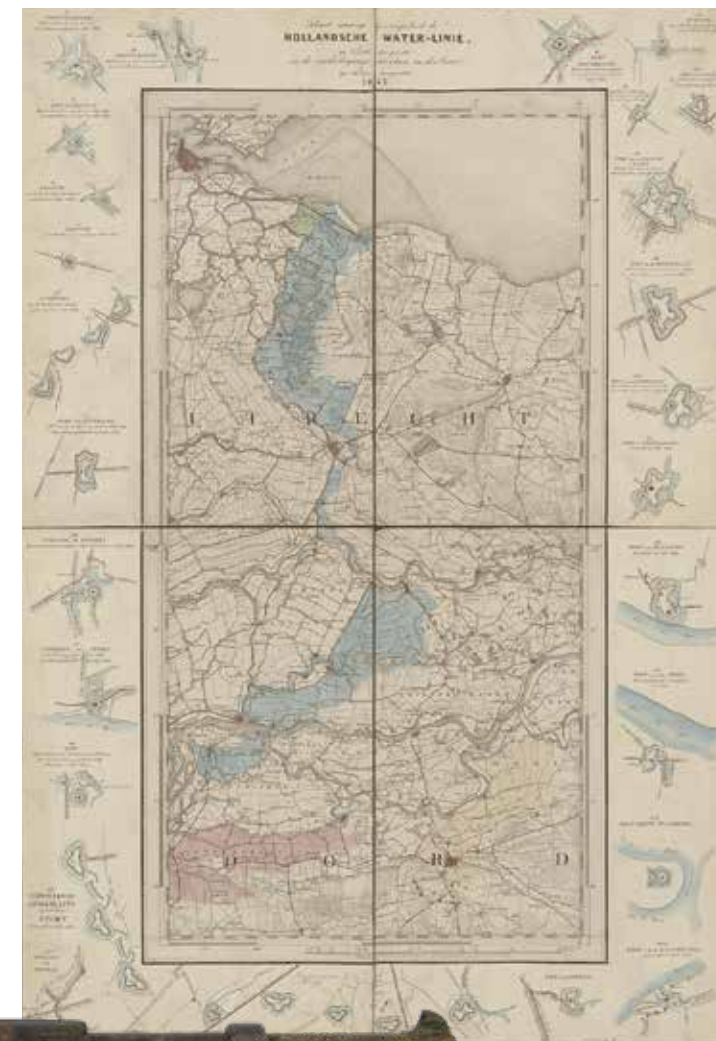

Ook de Tweede Wereldoorlog heeft bijzondere sporen achtergelaten. Bij Weesp ligt bijvoorbeeld het geheimzinnige radarstation Seeadler. In en rond het IJmeer is een aantal neergestorte vliegtuigen gevonden. Rondom Hilversum was een anti-tankgracht aangelegd, die op sommige plaatsen nog steeds zichtbaar is in het landschap. ♦

Interieur van een munitiebunker van Fort Diemerdam. Deze kustbatterij behoort bij de Stelling van Amsterdam (maar ligt buiten het provinciaal archeologiegebied)

Nederland heeft de Nieuwe Hollandse Waterlinie genomineerd voor de Werelderfgoedlijst van UNESCO

Dit Duitse pistool (1943-1945) is een Walther P38 en gevonden in de Vecht

Nederhorst den Berg,
het vroegere Werinon.
Zowel 'horst' als 'berg'
zijn een verwijzing naar
de stuwwal waarop het
dorp van oorsprong ligt

Toponiemen

Namen kunnen ons veel vertellen over hoe het landschap zich heeft ontwikkeld, en over de mensen die er woonden. Oude namen verwijzen vaak naar een oude functie of eigenschap van het landschap, of naar de relatie met de lokale bevolking. 'Horst' is bijvoorbeeld afkomstig van het Germaanse woord hursti, wat verwijst naar een hoger gelegen stuk grond dat begroeid is met kreupelhout. Het veelgebruikte 'broek' verwijst naar een moerassig gebied. Een meent is een gemeenschappelijke weide. Het woord 'muiden' betekent 'riviermond'.

Een van de belangrijkste, vroegmiddeleeuwse bronnen over de geschiedenis en benaming van de Vecht is het goederenregister uit de 10^e eeuw van de Utrechtse Domkerk, de Sint Maartenskerk. Een aantal van de oudst bekende toponiemen in de noordelijke Vechtstreek uit dit goederenregister, waarvan we weten waar ze naar verwijzen, zijn:

Sint Maarten is de patroonheilige van de Domkerk en van de stad Utrecht. Het Utrechtse wapen met rood en wit verwijst naar de rode mantel van Sint Maarten die hij volgens de legende in tweeën sneed en deelde met een bedelaar; het wit symboliseert het witte onderkleed van Sint Maarten dat vervolgens zichtbaar werd

Nesse = De Nes

Ueromer = Overmeer (als nederzetting, naast waternaam)

Wer(th)ina; Werinon = Nederhorst den Berg

Nifterlake = Nigtevecht

Uteromeri = Uitermeer (als nederzetting, naast waternaam)

Overaetwijs = Weesp/Aetsveld

Abecenwalde = Abcoude

Amuthon; Amuda = Muiden

De naam 'Nifterlake' blijkt overigens niet een andere naam voor de Vecht, maar van de veenrivier de 'Nifterleek', die de Vecht van oorsprong met het Gein verbond, en daarmee Abecenwalde (Abcoude) met Werinon (Nederhorst den Berg). Het huidige Gooi, dat vroeger Naerdincklant genoemd werd, kan – tenminste tot aan de 10^e eeuw – tot Nifterlake gerekend worden. ♦

Opgraven in Ankeveen

Om de voormalig Hervormde kerk in Ankeveen om te vormen tot dorps theater de Dillewijn, was een verdiepte entree naast de kerk nodig. Voordat deze kon worden aangelegd, is archeologisch onderzoek gedaan. Na een proefsleuvenonderzoek volgde in 2013 een opgraving waarbij niet alleen de resten van de laatmiddeleeuwse kerk werden aangetroffen, maar ook een onbekende begraafplaats. Er werden maar liefst 265 begravingen gevonden, daterend tussen de 13^e en vroege 19^e eeuw. Op oude afbeeldingen van de kerk zijn aan deze kant van de kerk geen graven te zien. Misschien dat dit deel van de begraafplaats in de loop van de tijd buiten gebruik is geraakt, en toen langzaam is vergeten. De opgraving kon ondanks een tekort aan financiële middelen toch doorgang vinden door onder meer de inzet van lokale vrijwilligers en studenten van de Universiteit Leiden.

Bijzonder was het hoge percentage van onvolwassenen, ruim 50%. Van de 265 graven werden er 70 uitgekozen voor een volledig onderzoek. Van deze 70 waren er 30 kinderen (jonger dan 20) en 40 volwassenen. Bij kinderen is het makkelijker om te bepalen hoe oud ze precies waren, omdat kinderen nog veel groeien en veranderingen in het lichaam doormaken. Deze veranderingen gebeuren bijna altijd in een bepaalde volgorde en rond hetzelfde levensjaar. De gemiddelde leeftijd van de kinderen toen ze overleden was 10 jaar, de volwassenen waren gemiddeld 43.

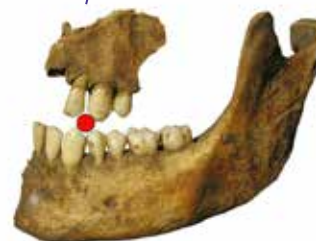
De pijproker uit 1640 van David Tenier en de sporen van een pijprokersgat bij een kind

Een paar van de munten die gevonden zijn bij de opgraving van de kerk

Er zijn verschillende handgrepen gevonden van doodskisten, vermoedelijk is deze van rond 1700-1800

Omdat geslachtskenmerken pas ontstaan tijdens de tienertijd, is het bij kinderen moeilijk om het geslacht te bepalen. Kinderskeletten

Pelgrimsinsigne in de vorm van een gevleugelde fallus uit 1450-1550, gevonden bij de Hervormde kerk

lijken altijd vrouwelijk. Van 32 van de volwassen individuen konden de onderzoekers er 14 als man en 18 als vrouw aanwijzen. Van 8 individuen konden ze het geslacht niet met zekerheid bepalen. De mannen waren gemiddeld 172,5cm, en de vrouwen gemiddeld 163,2cm. Ze waren dus wat kleiner dan Nederlanders nu.

Vaak zijn op het botmateriaal sporen van ongelukken of zelfs ziektes te zien. Vijf van de onderzochte individuen hadden geheelde botbreuken. Bij 16 van de individuen vonden de onderzoekers sporen van gewrichtsaandoeningen door overbelasting of ouderdom. Vijf skeletten vertoonden sporen van infecties. Een van de skeletten vertoonde sporen van een type bloedarmoede dat indirect een indicatie vormt voor malaria. Dit zou er op kunnen wijzen dat in dit gebied in deze periode malaria voorkwam.

Voor gebitsproblemen is alleen gekeken naar de volwassenen. Bij 25 van de 40 volwassenen zijn kaakfragmenten gevonden. In totaal zijn er 33 gaatjes, 5 wortelpuntontstekingen en 3 abscessen aangetroffen. Tandproblemen kwamen dus veel voor. Ook teruggetrokken tandvlees, tandsteen en kaakbotontsteking kwamen blijkbaar vaak voor, soms zelfs al bij kinderen. Aan tanden kun je ook zien of mensen als kind een tijdje niet genoeg te eten hebben gehad. Hiervan is relatief weinig bewijs gevonden. Bij vijf mannen werden pijprokersgaten gevonden. Ook bij één vrouw en bij twee kinderen zijn deze gaten in de tanden aangetroffen. De geschatte leeftijd van deze kinderen is 9 en 16,5 jaar oud. Deze gaten zijn in Nederland niet eerder bij kinderen gevonden, wel een enkele keer bij vrouwen.

Naast de skeletten zijn er niet heel veel vondsten gedaan. In zowel de Katholieke als Protestantse traditie was het in deze periode namelijk niet de gewoonte om grafgiften mee te geven. In één van de graven werd een vroegmiddeleeuwse meloenkraal gevonden, die als hanger werd gebruikt. Kralen werden ook wel gedragen als amuletten of ter bescherming. Dit type kralen werd toen niet meer gemaakt. De kraal is misschien gevonden door het individu of een van de familieleden, en meegegeven in het graf als bijzonder object. In een ander graf is een aantal kleine glazen kraaltjes aangetroffen die mogelijk van een rozenkrans waren. ♦

“Wij koesteren ons verleden”

Wijdmeren

Archeologie is voor onze gemeente belangrijk. Hoewel je het niet dagelijks in de politiek tegenkomt, koesteren wij ons verleden. We hebben behoorlijk wat monumenten in onze gemeente, waaronder kastelen en buitenplaatsen. De landschappelijke ondergrond verklaart vaak de ligging: de buitenplaatsen zijn gelegen op de zandige oeverwallen en locaties; de rest ligt in het veengebied.

In onze gemeente zijn de laatste jaren niet veel archeologische onderzoeken uitgevoerd. Maar in 2013 kwam er bij de bouw van een ondergrondse foyer voor theater De Dillewijn wel van alles naar boven. Naast de kerk bleken nog allerlei graven te liggen. Daar hebben professionele archeologen samen met amateurs de sporen en de vondsten veilig gesteld.

Ook op de vroegere locatie van de porseleinfabriek in Loosdrecht is onderzoek gedaan. De fabriek is destijds opgericht door dominee De Mol om de plattelandsbevolking van een inkomen te voorzien. Veel van de vondsten zijn te zien in kasteel Sypesteyn. Sypesteyn zelf is natuurlijk ook een belangrijke plek met een interessante geschiedenis. Bij de bouw begin 20^e eeuw kwamen sporen tevoorschijn van een 16^e-eeuwse hoeve.

Jan-Jaap de Kloet is wethouder van de gemeente Wijdmeren

Kop van porselein (Loosdrecht) met decor van bloesemtakken in Kakiemon-stijl. Manufactuur Oud-Loosdrecht, 1775 - 1785

De Porseleinhaven is een groot nieuwbouwproject, deels op de locatie van de vroegere porseleinfabriek. Voordat de bouw begon, is de archeologische waarde vastgesteld. Dat is immers het archeologiebeleid van de gemeente: het verleden in kaart brengen en zo mogelijk bewaren. Ook willen we de geschiedenis levendig houden, door de contouren van de fabriek aan te geven in de buitenruimte binnen het project, en door informatieborden te plaatsen.

In 2021 komt de Omgevingswet. Met de raad zijn we nu in gesprek: hoe gaan we straks in de Omgevingsvisie en Omgevingsplannen om met ons erfgoed, met de vele monumenten en beschermde dorpsgezichten? Het is een mooi moment om de discussie over de omgang met het erfgoed aan te gaan, ook met de inwoners. Participatie is belangrijk. Zowel met historische verenigingen, die voor ons een dubbelfunctie hebben als klankbord en als vraagbaak vanwege hun kennis van de geschiedenis. En ook met publiek, dat we meer kunnen betrekken bij erfgoedprojecten.

We hebben een weiland dat de Salomonstempel heet, waar allerlei bakstenen uit naar boven komen. Hoe leuk zou het zijn om dat eens goed uit te zoeken met het publiek erbij. Of een project rondom de vroegere molen De Lelie in Kortenhoef, die in de volksmond ‘de molen van Gabriël’ heet, naar de schilder die haar veelvuldig heeft vastgelegd. Zo kun je verbinding en betrokkenheid creëren, het verleden weer laten leven.

Het verleden kent vele boeiende verhalen, en voorwerpen. Ik vind het porselein van Loosdrecht tot de verbeelding spreken, ook vanwege het verhaal dat er achter zit. Maar ik vind het ook spannend om pijpenkopjes tegen te komen, als de sloten zijn geschoond. Dan komt het verleden ineens heel dichtbij. En soms is de ontdekking van een oud voorwerp zelf al een boeiend verhaal. Wat dat betreft staat het zogenaamde middeleeuwse palingzwaard uit de Loosdrechtse Plassen voor mij op nummer één! ♦

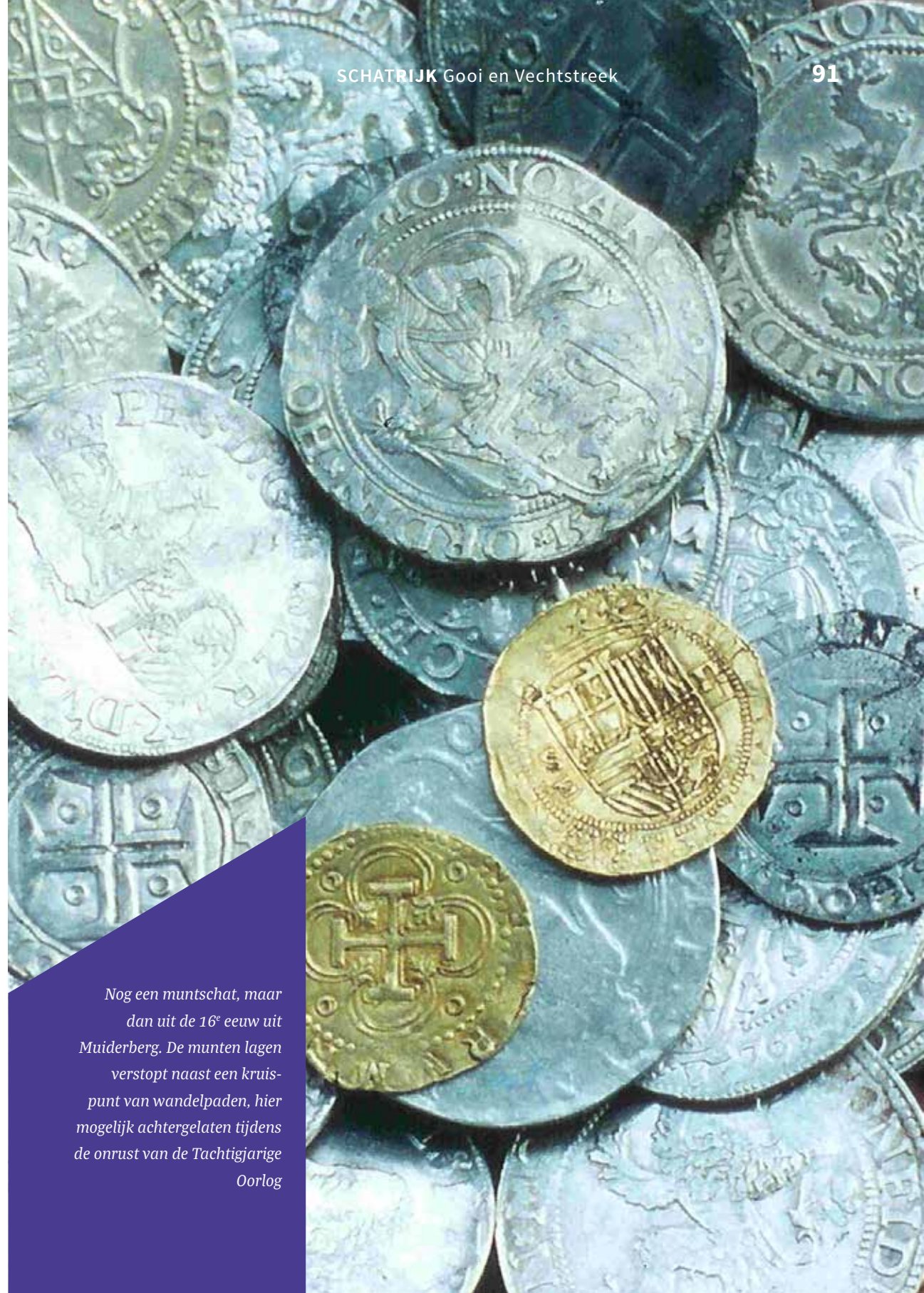
De schat van Bikbergen

In 2013 werd aan de Oud Bussumerweg te Bikbergen bij Huizen een fragment van een zeldzame gouden ring gevonden uit circa 850-925. De ring heeft een versiering in de zogeheten pellet-in-triangle-stijl, die kenmerkend is voor de cultuur van de Vikingen. Soortgelijke ringen zijn veel gevonden in graven en schatvondsten in Scandinavië en door de Vikingen bezette delen van Engeland. Eén keer eerder werd zo'n zelfde soort ring in Nederland gevonden, in Dorestad (nu Wijk bij Duurstede), een plaats die vaak werd aangevallen door Vikingen.

Gouden Vikingring en een aantal munten

Vlakbij de ring werden eerder al eens negen zilveren munten gevonden, Karolingische denarii: vijf van Lodewijk de Vrome (814-840) en vier van zijn opvolger Lotharius I (840-855). Het ligt daarom voor de hand dat de ring en de munten uit dezelfde schatvondst komen. De munten en ring wijzen op een direct of indirect contact met de Vikingen, bijvoorbeeld via handel. ♦

Nog een muntschat, maar dan uit de 16^e eeuw uit Muiderberg. De munten lagen verstopt naast een kruispunt van wandelpaden, hier mogelijk achtergelaten tijdens de onrust van de Tachtigjarige Oorlog

Laarder Wasmeer

Al aan het begin van de jaartelling lag op de hei ten zuiden van het huidige Laren, het Groot Wasmeer (de vroegere naam voor het Laarder Wasmeer). Tot aan de 19^e eeuw was dit gebied vooral in gebruik als weidegrond. Door intensief gebruik raakte het echter in de loop van de 19^e en 20^e eeuw sterk verontreinigd met giftige stoffen. Dit kwam door de lozing van onvoldoende gezuiverd rioolwater en omliggende industrie, waaronder metaal- en tapijtfabrieken.

Toen het vervuilde slib tijdens een droge zomer begon te verstuiven werd besloten om het gebied te saneren. In 2011 was de sanering voltooid. Al zit er diep onder de grond nog steeds een bel vervuild water. Dat is ontstaan doordat de oerlaag van het ven ooit per ongeluk werd doorboord, waardoor het vervuilde water weglekte. Het gebied wordt beheerd door het Goois Natuurreservaat, en is alleen onder begeleiding toegankelijk. Een groot deel van het gebied is vergraven tijdens de sanering.

Een mesolithische vindplaats in de buurt die werd gevonden door vrijwilligers is een stille getuige dat het gebied al millennia lang door mensen wordt gebruikt. In het verstuiwingsgebied is ook een klein wit kraaltje gevonden, dat misschien wel bij deze vindplaats hoort. Het kraaltje is gemaakt van witte kwarts, een gesteente dat in deze regio veel voorkomt. Ook zijn er sporen gevonden van een karrenpad dat van Amsterdam richting Amersfoort liep.

Voor de industrialisering werden in dit gebied schapen gehoed. In de vennetjes werden de schapen gewassen voordat ze naar de markt gingen. Mogelijk heeft het meer hier haar naam aan te danken. Nicole van Gans (IVN Gooi en Omstreken) denkt echter dat de naam komt van het feit dat het water in deze vennetjes ineens snel kon stijgen (wassen) na een regenbui. Dit komt doordat de bodem werd gevormd door een vrijwel ondoordringbare laag in de podzolbodem, waardoor het regenwater moeilijk wegzakt. ♦

Bronzen pronkbijl uit de vroege bronstijd gevonden op de Hoorneboegse Heide. Vergelijkbare bijlen zijn onversierd. Daarom is dit Hilversumse exemplaar met een versiering van fijne puntjes aan de randen, een echt unicum

Hoorneboegse Heide

bijzondere vondsten uit vele millennia

*Jan van Ravenswaay,
Jachtslot Hilverroode, ca.
1790.*

De Hoorneboegse Heide bij Hilversum is vernoemd naar het landgoed 'De Hoorneboeg', een buitenplaats. Het maakt deel uit van het langgerekte stuwwallandschap de Utrechtse Heuvelrug. Binnen dit landschap bestaat een groot hoogteverschil: landgoed De Hoorneboeg ligt op het hoogste punt op 17m +NAP, terwijl de lage flanken vrijwel direct buiten het landgoed op 3m +NAP liggen. Tot in de middeleeuwen reikte een uitgestrekt en drassig veenlandschap tot aan de randen van de stuwwal. Het zuidwestelijk deel van de Hoorneboegse Heide maakte hier tot in de middeleeuwen deel van uit.

De Hoorneboegse Heide kent twee archeologische monumenten, waar grafheuvels en karrensporen aanwezig zijn. De grafheuvels komen uit twee perioden: de midden-bronstijd (1800-1100 v.Chr.) en de late bronstijd/vroege ijzertijd (1100-500 v.Chr.). De karrensporen hebben te maken met de (laat-)middeleeuwse route van Utrecht via Hilversum naar Amsterdam. En ook met veedriften: schapen en koeien graasden overdag op de woeste grond van de Hoorneboegse Heide en werden 's avonds naar de boerderijen van Hilversum gedreven. De paden werden later, in de nieuwe tijd (vanaf 1500), zandpaden.

Maar de Hoorneboegse Heide herbergt een veel langere geschiedenis. Die wijst er op dat niet alleen onze directe voorouders (de Homo sapiens) hier leefden maar ook de neanderthalers. Een

voor Nederlandse begrippen zeldzame vuurstenen spits is in de jaren-1990 gevonden. Het is een fraaie, zogeheten Pointe de Tayac spits van circa 58.000-28.000 jaar geleden; het fragment is circa 2,5 cm lang. De neanderthalers bevestigden de vuurstenen spits op een houten steel en gebruikten die als speer voor de jacht. De naam is ontleend aan de vindplaats waar voor het eerst dit soort spitsen zijn gevonden en beschreven, het Franse Les Eyzies-de-Tayac in de Dordogne.

*Deel van een prehistorische
speerpunt. Deze voor ons
land zeldzame vuurstenen
spits is een zogeheten 'pointe
de Tayac spits' van de late
neanderthalers*

Een vuurstenen mes dat op de Hoorneboegse Heide is gevonden, is afkomstig uit Noord-Frankrijk (Romigny-Lhéry-vuursteen). Typologisch komt het mes overeen met vuurstenen messen uit de late steentijd (2900-2400 v.Chr.). Het mes is op een zandpad gevonden, en de archeologische context ontbreekt daardoor. Dit soort messen wordt meestal in een grafcontext gevonden. Dat zou nu ook de herkomst geweest kunnen zijn, maar dat weten we niet zeker.

Mooi is ook de bronzen pronkbijl die op de zuidelijke flank van de stuwwal is gevonden. De bijl is waarschijnlijk uit Zwitserland of Zuid-Duitsland afkomstig en dateert tussen 2000 en 1900 v.Chr. Bijzonder van deze bijl is de versiering aan de randen met fijne puntjes. Vergelijkbare bijlen zijn alle onversierd, wat de Hilversumse bijl tot een unicum maakt.

De bovenstaande vondsten dekken een lange periode: van oude steentijd, tot en met de vroege bronstijd. Recent kwam daar een belangrijke aanvulling op. In 2012 werd een dambordvormig patroon gezien op digitaal ingemeten hoogtebeelden (AHN) van de Hoorneboegse Heide; ontdekker R. Wortelboer dacht meteen aan zogenoemde raatakkers of celtic fields akkers uit de prehistorie. De Rijksdienst voor Cultureel Erfgoed (RCE) bevestigde na veldonderzoek in 2014 dat het hier inderdaad gaat om een akkercomplex uit de periode late bronstijd en ijzertijd tot begin van de Romeinse tijd. De onderzoekers vonden sporen van walletjes, houtskoolresten, vuursteen afslagen en enkele scherven ijzertijdaardewerk. Het landbouwsysteem bestond uit kleine, min of meer vierkante akkertjes met een afmeting van zo'n 30 x 30 meter. Op deze akkers werden gewassen als spelt en emmertarwe geteeld. Tussen de akkers bevonden zich lage walletjes. In of nabij

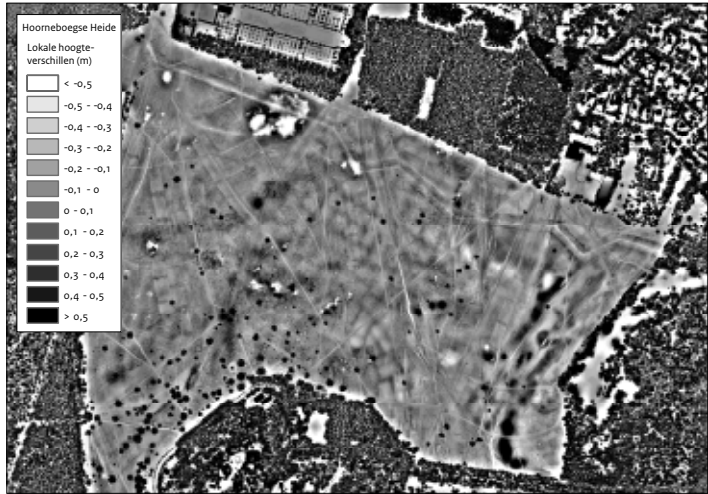
Emmertarwe en spelt

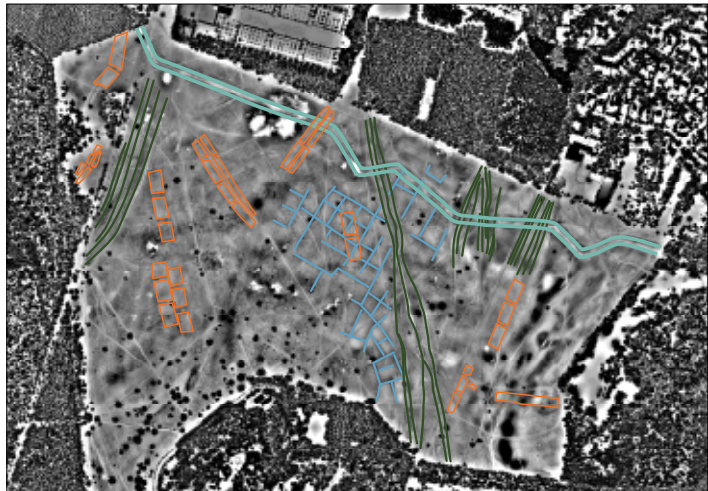
Ploegen in de Bronstijd.
Petroglief uit Bohuslän,
Zweden

de raatakkers zullen destijds boerderijen hebben gestaan. In het complex is ook een bronzen munt uit het begin van de 2^e eeuw gevonden. De munt lag in onverstoorde grond en is dus niet in recentere tijd hier terecht gekomen.

De Hoorneboegse Heide is een gebied dat al tienduizenden jaren vrijwel continu in gebruik is door de mens: voor de jacht, als woongebied, voor het boerenbedrijf, als laatste rustplaats, als doorgangs- en handelsroute, voor vermaak, ontspanning en het genieten van de natuur. Een geschiedenis om te koesteren en trots op te zijn. ♦

De hoogtebeelden van de Hoorneboegse Heide waarop verschillende structuren te herkennen zijn

Antitankgracht Bundels karrensporen Afgeplagde heide Wal raatakker

“Van Huussem naar Huizen”

Huizen

Huizen is een verrassende gemeente in het groene, lommerrijke Gooi. Met name door de ligging aan het water en de daarmee verweven historie. De geschiedenis van Huizen gaat ver terug. Al in 1382 wordt voor het eerst melding gemaakt van het dorp Huussem. Anders dan in naburige plaatsen stonden er in Huizen stenen huizen, in plaats van de gebruikelijke plaggenhutten. Aan de stenen huizen dankt Huizen zeer waarschijnlijk haar naam.

Typerende klederdrachten

In de zeventiende eeuw was Huizen een boerendorp met meenten (gemene weiden) waar de boeren hun vee lieten grazen. Archeologische vondsten getuigen hiervan. Rond de middeleeuwse Nederlands Hervormde kerk in hartje centrum staan nog veel boerderijen uit die tijd. Ook het Huizer melkmeisje in het wapen van Huizen herinnert aan die tijd. In de negentiende eeuw ontwikkelde Huizen zich als vissersplaats, met een van de grootste vissersvloten rond de Zuiderzee. Veel vissers maar ook veel visserijbedrijvigheid. Er waren maar liefst 11 rokerijen en veel handel. Vis voor verwerking werd niet alleen aangevoerd door de vele Huizer vissers, maar ook gekocht van vissers uit andere zuiderzeedorpen. Huizers handelden en ventten in gerookte haring (bokking) tot ver over de

landsgrenzen. Door de visserij had Huizen zich sterk economisch ontwikkeld. Het dorp kende, vooral voor de vrouwen, typerende klederdrachten. Doordat eind 19^e eeuw veel kunstenaars naar het Gooi trokken, werden die drachten veelvuldig vastgelegd.

Van visserij naar bouwen en kaas

Toen in 1918 bekend werd dat de Zuiderzee zou worden afgesloten, was duidelijk dat dit ook het einde zou betekenen van de visserij. De Zuiderzee zou land en een zoetwatermeer worden. De feitelijke afsluiting van de Zuiderzee, met de 'Afsluitdijk' zou pas in 1932 plaatsvinden. In Huizen schakelde men eerder dan in andere vissersplaatsen langs de Zuiderzee over van de visserij naar andere werkgelegenheid. De visserijschool werd ambachtsschool. Vele vroegere vissers werden bouwvakker. Daarin was veel werk. Tot op de dag van vandaag telt Huizen veel bouwbedrijven. De tweede sector die zich sterk ontwikkelde was de kaashandel. De vroegere vishandelaren en venters werden kaashandelaren en venters. Huizen heeft nu nog veel kaashandelaren en ook internationaal opererende kaashandelbedrijven.

Archeologische waardenkaart

Archeologische vondsten in de regio rondom Huizen -Het Gooi- tonen aan dat hier sprake is van zeer vroege bewoning. De vondsten bestrijken de steentijd, de bronstijd, de ijzertijd, de Romeinse tijd, de middeleeuwen en de nieuwe tijd. Huizen kent een archeologische waardenkaart, waarbij inzichtelijk is gemaakt in welke deelgebieden rekening gehouden moet worden met de archeologie. Hierbij wordt onderscheid gemaakt in de grootte van een project en de diepte van grondroering. Deze waardenkaart is opgenomen in de verschillende bestemmingsplannen. De locaties van de Hervormde kerk en van de voormalige molen hebben een archeologische verwachting bij alle bodemroering.

In het Oude Dorp is op zeven locaties een archeologisch vooronderzoek uitgevoerd. Daarbij bleek dat de bovengrond eerder verstoord werd, waardoor er geen waardevolle vondsten verwacht werden. In het buitengebied van Huizen is een prehistorische grafheuvel gevonden. Deze bevindt zich in het Bikbergerbos en dateert uit de bronstijd. Het is een Rijksmonument.

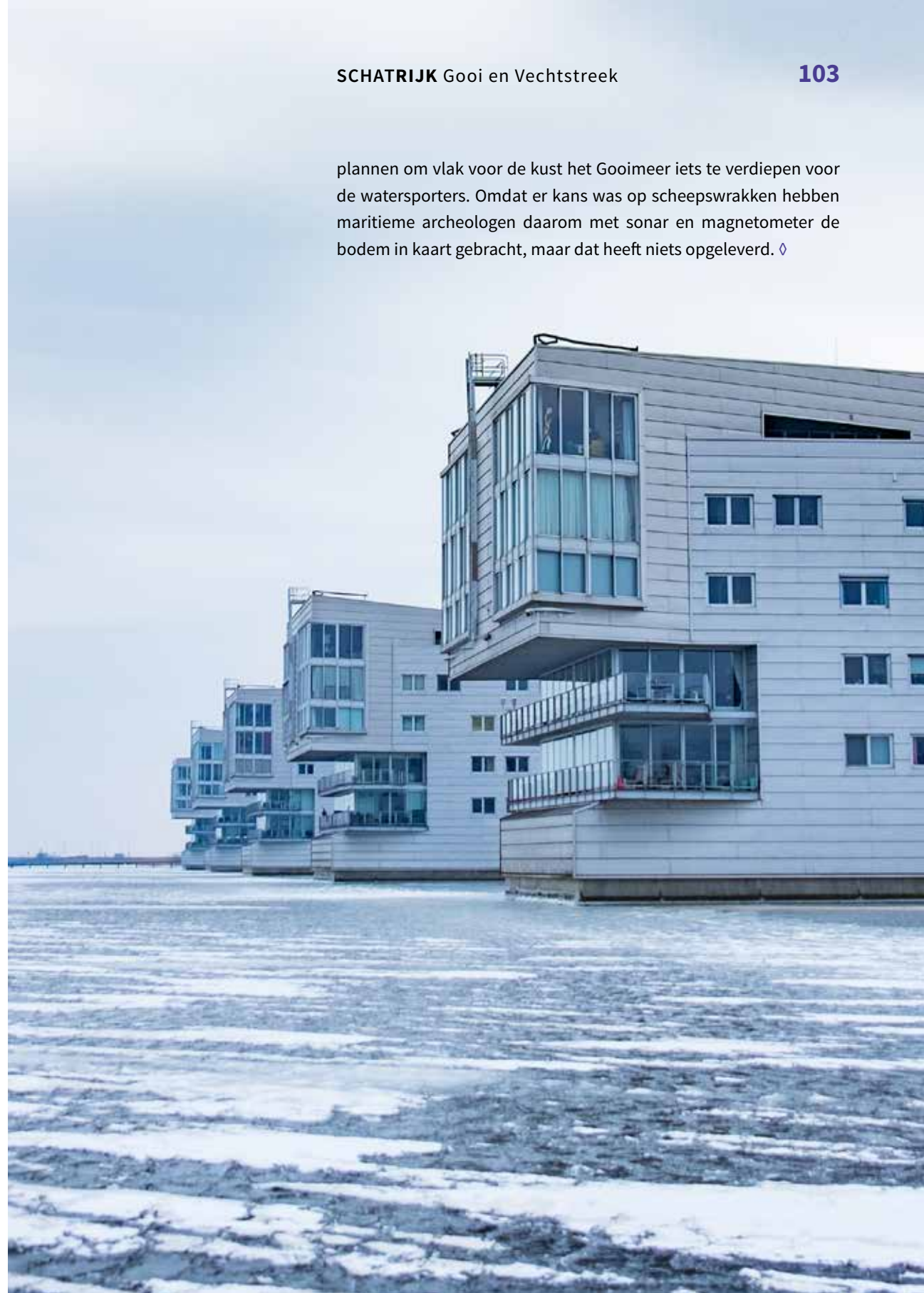
Moderne architectuur in het Gooimeer

Toerisme en recreatie

In de laatste decennia heeft Huizen zich ontwikkeld tot een moderne stad aan het Gooimeer, waar ook recreatie en toerisme belangrijk is. Daarvoor is recent nog archeologisch onderzoek gedaan. Niet op het land maar 'opwater' zoals dat heet. Aanleiding hiervoor waren

plannen om vlak voor de kust het Gooimeer iets te verdiepen voor de watersporters. Omdat er kans was op scheepswrakken hebben maritieme archeologen daarom met sonar en magnetometer de bodem in kaart gebracht, maar dat heeft niets opgeleverd. ♦

Archeologie behouden én zichtbaar

Tussen de snelweg A27 en gemeente Huizen, grenzend aan het Gooimeer, ligt het gebied de Blaricummermeent. Hier worden huizen gebouwd en een bedrijvenpark aangelegd. Wie er nu rondloopt, ziet al fraaie woningen staan. Wat niet bij iedereen bekend is, is dat in de ondergrond een belangrijk stuk (verre) geschiedenis bewaard ligt.

*'t Tussenom, een kunstwerk
in de Blaricummermeent,
waarbij verleden, heden en
toekomst een rol spelen*

Toen de locatie in beeld kwam voor ontwikkeling, stelde de gemeente Blaricum archeologisch onderzoek verplicht. Want het zou best eens kunnen dat hier nog bewoningssporen van de steentijd en bronstijd in de ondergrond zaten. Daarom werd als eerste een groot booronderzoek uitgevoerd. Archeologisch Adviesbureau RAAP zette voor het onderzoek maar liefst 553 boringen. Die gingen tot een diepte van wel 6 meter. Het resultaat was ernaar: in de diepere ondergrond bleek een compleet prehistorisch landschap bewaard te zijn. De archeologen vonden bovendien bewoningssporen uit waarschijnlijk het mesolithicum (de midden-steentijd), het neolithicum (de nieuwe steentijd) en de bronstijd. Dit is heel zeldzaam in Nederland.

Oorspronkelijk lag in de Blaricummermeent een hogere dekzandrug. Langs de flanken lag een strook waarop zowel enkele huisplaatsen voorkomen, maar ook grotere clusters huizen en basiskampjes. Tijdens de boringen zijn allerlei vondsten naar boven gekomen: kleine stukjes vuursteen, kwarts, hazelnoot en houtskool. Eigenlijk vormt het gebied als het ware één grote vindplaats. De huizen, de akkers en de natuur eromheen vormen één groot gebied dat door de toenmalige bewoners volop en gedurende vele eeuwen werd gebruikt.

Die combinatie was zo uniek, dat ervoor gekozen is om de vindplaatsen niet op te graven maar zoveel mogelijk in de bodem te bewaren. Dit heet behoud *in situ*. Het was niet de bedoeling dat er

Het winnende ontwerp

Maar door de wereldwijde financiële crisis tussen 2008-2011, kwam plotseling de woningbouw op een laag pitje te staan. Het gebied was echter al wel 'bouwrijp' gemaakt en oogde als een kale vlakte. Daarom zocht het projectbureau naar een (tijdelijke) invulling van het gebied 'het Wachtend Land'. Drie ontwerpen wonnen de uitgeschreven prijsvraag. Archeologie, het landschap en het verleden waren hiervoor grote inspiratiebronnen.

Eén van de ontwerpen: '6000 jaar Blaricummermeent' werd gemaakt door Maaïke de Waal en Kirsten Leijnse. Zij waren de archeologen die ook jaren eerder het booronderzoek uitvoerden. Het ontwerp had als thema 'gemeenschappelijk gebruik' dat de verbindende verhaallijn vormde van (ver) verleden naar heden. Thema's die verwezen naar het verleden, zoals jacht, verzamelen, boeren en wonen, werden uitgewerkt tot objecten en landschapselementen,

Vroegtijdig onderzoek maakte het mogelijk het unieke prehistorische landschap en de sporen van de vroege bewoners van de Blaricummermeent te behouden in de ondergrond, door de bouwplannen aan te passen. De kennis van het verleden is vervolgens gebruikt om invulling te geven aan delen van het bouwterrein. Zo is het verleden dat onder de grond bewaard is gebleven, bovengronds zichtbaar geworden

bijvoorbeeld reliëf in het landschap en voorstellen voor de beplanting. Bezoekers van het 'Wachtend Land' konden extra informatie over het verleden van de Blaricummermeent vinden op bordjes met QR-codes, webpagina's en picknicktafels met informatie.

Dit ontwerp sloot goed aan bij dat van de andere ontwerpwinnaars: de lokale imkervereniging die met het plan 'De Groene Meent' de bijstand wilde stimuleren door het aanplanten van bepaalde begroeiing, en studenten van de TU Delft die een kunstwerk bedachten, 't Tussenom, waarbij verleden, heden en toekomst een rol speelden. De drie ontwerpen werden in aangepaste vorm uitgevoerd en waren de afgelopen jaren te zien in de Blaricummermeent. Hoewel het doel was een tijdelijke invulling voor een nog leeg gebied te maken, heeft de projectorganisatie inmiddels besloten ze zoveel mogelijk als vast onderdeel binnen de woonwijk op te nemen. Zo blijft de belangrijke geschiedenis van de eerste bewoners van de Blaricummermeent ook in de toekomst zichtbaar en bekend. ♦

Een picknicktafel met het bijenspel staat in het verder nog lege plangebied. Straks komen ze na de bouw van de nieuwe woonwijk op centrale punten terug

De oorspronkelijke houten QR-bordjes met archeologische informatie komen in de toekomstige woonwijk terug in weerbestendig cortenstaal

oude steentijd
300.000 - 8800 v.Chr.

midden steentijd
8800 - 4900 v.Chr.

jonge steentijd
4900 - 2000 v.Chr.

bronstijd
2000 - 800 v.Chr.

ijzertijd
800 - 12 v.Chr.

Romeinse tijd
12 v.Chr. - 450 n.Chr.

middeleeuwen laag
450 - 1050 n.Chr.

middeleeuwen hoog
1050 - 1500 n.Chr.

nieuwe tijd
1500 n.Chr. - heden

Vondsten in de tijd

